

Banknæringen i Norge

Finanskrisens og bankpakkenes påvirkning på norske banker

Martin Evanger

Øystein Fossen Thorud

Veileder: Tommy Stamland

Masterutredning ved Institutt for Foretaksøkonomi

NORGES HANDELSHØYSKOLE

Denne utredningen er gjennomført som et ledd i masterstudiet i økonomisk-administrative fag ved Norges Handelshøyskole og godkjent som sådan. Godkjenningen innebærer ikke at høyskolen inntår for de metoder som er anvendt, de resultater som er fremkommet eller de konklusjoner som er trukket i arbeidet.

Forord

Banknæringen har det siste året opplevd store uroligheter og vært gjenstand for massiv oppmerksomhet. Myndighetene har handlet aktivt for å begrense følgene av krisen. Bankers reaksjoner på tiltakene har likevel vært splittede. Vårt inntrykk er at arbeidet med finansiell stabilitet har vært preget av lite gjennomsiktighet. Ønsket om å klargjøre bankenes tilstand har motivert oss til å arbeide med denne utredningen.

Vi vil takke professor Tommy Stamland for gode råd og tilbakemeldinger i arbeidet med oppgaven. Videre vil vi takke bankene som har tatt seg tid til å svare på undersøkelsen. Til sist takker vi Bengü Akbiyikli i PriceWaterhouseCoopers, Bjørne Syversten, Olav Syrstad, m.m. flere i Norges Bank, dir. Per Harald Meland i Bankenes Sikringsfond Revisjonskontoret, Aimee Staude og Jon Sjøberg m.m. flere i Kredittilsynet, Jonas Carlsen i Ernst & Young.

Executive Summary

Finanskrisen har rammet mange land, Norge er intet unntak. Det er i første omgang det finansielle systemet som vært utsatt for finanskrisens virkninger. Problemstillingen vi vil besvare i denne utredningen er: *Hvordan har finanskrisen rammet norske banker og i hvilken grad forventes bankpakkene å ha innvirkning på bankene på kort sikt?*

Mye informasjon om de norske bankene er tilgjengelig gjennom bankenes egne rapporter og dokumenter. Kvaliteten på informasjonen og formatet på rapportene varierer imidlertid fra bank til bank. Det motiverte oss til å gjennomføre en spørreundersøkelse. Undersøkelsen ble gjennomført blant 91 av 134 banker i Norge. I undersøkelsen fokuserte vi på bankenes økonomiske resultat, utlånstap, tilgang på finansiering, kjernekapitaldekning og utlånspraksis, samt virkning av bankpakke I og II.

Konklusjonen på utredningen er at majoriteten av undersøkelsens banker har blitt rammet av finanskrisen. Hovedsakelig har dette skjedd som følge av økte utlånstap og ved at prisen på finansiering har steget. Bankpakke I har tilført bankene likviditet gjennom F-lån og bytteordningen. Bankpakke II har ikke startet tilføring av kjernekapital pr. 15. juni 2009. Et fåtall av bankene forventer at bankpakkene vil føre til en økning i utlånet i 2009.

1.	INNLEDNING	6
1.1	UBALANSE I VERDENSØKONOMIEN	6
1.2	BOBLEN SPREKKER OG KRISEN BEGYNNER.....	8
1.3	DEN INTERNASJONALE KRISEN KOMMER TIL NORGE.....	10
1.4	PROBLEMSTILLING	12
2.	DET NORSKE BANKVESENET	13
2.1	DET NORSKE PENGEMARKEDET OG NIBOR	13
2.2	REGULERINGER OG TILTAK FOR FINANSIELL STABILITET	15
2.3	BASEL-RAMMEVERKET	16
2.4	NYE REGLER FOR KLASIFISERING AV FINANSIELLE EIENDELER.....	22
2.5	BANKPAKKENE	23
3.	METODE	29
3.1	UTVALG	30
3.2	LITTERATURGJENNOMGANG	30
3.3	STATISTISKE TEKNIKKER.....	30
4	ANALYSE.....	35
4.1	BANKENES KARAKTERISTIKKER.....	35
4.2	BANKENES LØNNSOMHET	38
4.3	BANKENES SOLIDITET	44
4.4	BANKENES TILGANG PÅ FINANSIERING OG FOLIOINNSKUDD	50
4.5	BANKPAKKENE	56
4.6	BANKENS UTLÅNSPRAKSIS	62
5	OPPSUMMERING OG KONKLUSJON	70
6	APPENDIKS.....	80

Den største faren for verdensøkonomien er at den går inn i en nedadgående spiral der problemene i det finansielle systemet bidrar til at bedrifter går konkurs, arbeidsledigheten øker, husholdningenes forbruk og boliginvesteringer svikter og fører til ytterligere tap i næringslivet, økte tap på utlån og på finansielle investeringer i finansinstitusjonene. Dette kan føre til en dyp og langvarig resesjon.

(Kredittilsynet, 2009c)

1. Innledning

Verdensøkonomien er inne i en av de mest alvorlige krisene siden 1930-tallet. Massiv innгриpen fra myndigheter og sentralbanker har trolig avverget total kollaps i det finansielle systemet, men misstillit bankene imellom, og en massiv reduksjon av bankenes balanser, svekker kreditttilførselen i mange land (OECD, 2008). De realøkonomiske konsekvensene av finanskrisen har ført til at USA, Japan og Euroområdet er i resesjon (Kredittilsynet, 2009c). Veksten er også kraftig redusert i fremvoksende land. Arbeidsledigheten øker i alle land, mens prisveksten avtar. Finanskrisen har dermed både rammet hardt og bredt. Prognoser for aktiviteten i 2009 reduseres stadig og det er fare for at den globale veksten vil reduseres kraftig og vil ligge nær null (Kredittilsynet, 2009c).

I denne delen av oppgaven vil vi kort gjøre rede for noen av de bakenforliggende årsakene til finanskrisen, hvordan den oppstod og hvordan den har påvirket den norske økonomien.

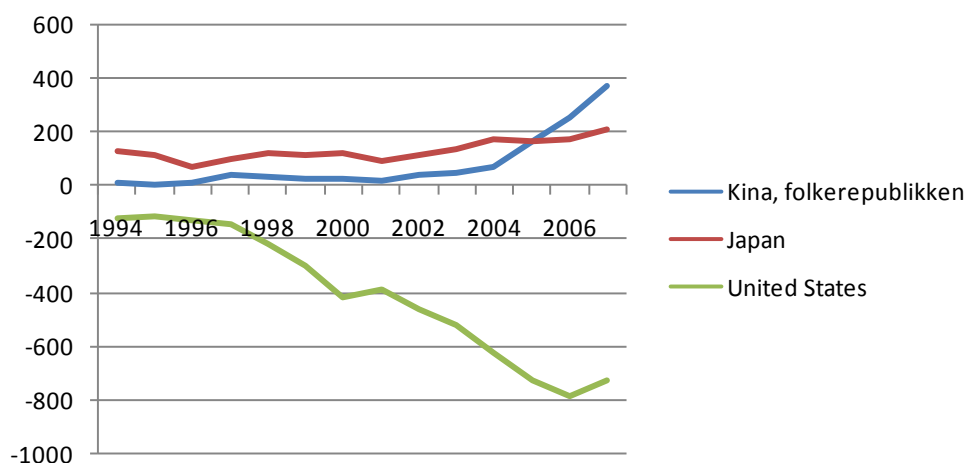
1.1 Ubalanse i verdensøkonomien

De bakenforliggende årsakene for finanskrisen er komplekse. Mange har hevdet at store ubalanser i internasjonale vare- og kapitalstrømmer, som har bygget seg opp over lang tid, kombinert med svake reguleringer av finans- og kapitalmarkedene, har vært avgjørende faktorer for krisen (IMF 2009a, SSB 2009a og Kredittilsynet 2009c).

Kredittilsynet (2009c) peker på at ubalansene i de globale vare- og kapitalstrømmene for alvor skjøt fart etter krisen som rammet asiatiske land i 1997-1998. Eksportledet vekst ga store overskudd på handelsbalansene i de asiatiske landene, samtidig som sparingen ble økt kraftig. Takket være sitt nye medlemskap i WTO fra 2001 dro spesielt Kina godt nytte av denne utviklingen. Landet ble en betydelig eksportør av et stort antall varer (se figur 1.1). Handelsoverskuddene ble plassert i USA og Europa, som har vesentlige handelsunderskudd. Denne overskuddslikviditeten bidro til å presse ned de lange rentene på både statlige og private obligasjoner i disse landene. I sin tur førte dette til gunstige lån for en større andel av befolkningen. Den økte, lånefinansierte kjøpekraften førte til økt etterspørsel etter hovedsakelig boliger. Dette presset prisene opp og eiere av boliger som steg i verdi så dette som en god mulighet til å refinansiere lånet sitt. Denne effekten førte også til økt opplåning.

Mye av den frigjorte kapitalen gikk til forbruk, som var en viktig drivkraft for høykonjunktoren i verdensøkonomien (Kredittilsynet, 2009c).

Figur 1.1 - Driftsbalanse \$Mrd. (Current account balance)

Kilde: IMF (2009b)

Stadig større import av billige asiatiske varer bidro til lavere inflasjon i de fleste industrialiserte land (Gieve, 2008 og Bank of England, 2008). Mange sentralbanker gikk i denne perioden over til inflasjonsstyring, og fulgte den lave prisstigningen opp med meget lave styringsrenter. På denne måten bidro de til at også de korte rentene gikk betydelig ned (Kredittilsynet, 2009c). Investorer som tidligere hadde investert i sikre papirer i pengemarkedene opplevde fallende avkastning på sine investeringer og startet derfor en søken etter alternative investeringer med høyere avkastning. Dette førte til rekordlave risikopremier og tilsvarende høye priser på boliger, næringsbygg og aksjer.

The Economist påpekte den raskt voksende globale boligboblen sommeren 2005, to år før finanskrisen slo ut for fullt. Om boblen sprakk ville konsekvensene sette ny kurs for verdensøkonomien i de kommende årene lød advarselen (The Economist, 2005a og 2005b). I følge disse artiklene hadde aldri de reelle boligprisene steget så fort, så lenge, og i så mange land, som de gjorde i årene før finanskrisen. Boligmarkedet hadde sammen med konsumentenes forbruk stått for 90 prosent av den totale vekst i BNP i USA de siste fire årene. 40 prosent av alle nye jobber som var skapt siden 2001 var i tilknytning til boligrelaterte sektorer, som for eksempel bygg og anlegg og utlån av boliglån. Artiklene

argumenterte for at dette er tegn på at boblen eksisterte og at konsekvensene ved en sprekk ville bli omfattende.

1.2 Boblen sprekker og krisen begynner

Nedgangsperioden i USA ble startet av en kraftig økning i misligholdet på såkalte ”subprime” boliglån våren og sommeren 2007 (Bank of England, 2008). Subprime lån er karakterisert ved at de er gitt til lånetakere med lavere kredittverdighet enn vanlige ”prime” lånetakerne. Ofte ble disse lånene skrevet ut med lav eller ingen avbetaling kombinert med fast og lav ”lokkerente” de første årene. I California var eksempelvis over 60 prosent av alle nye lån i 2005 uten avbetaling, mens andelen i USA for øvrig var en tredjedel (Economist, 2005b). Den brå økningen i mislighold på utlån til subprime-kunder førte til at bankene måtte ta flere hundre milliarder i nedskrivninger, samtidig som aksjekursene til de store bankene stupte.

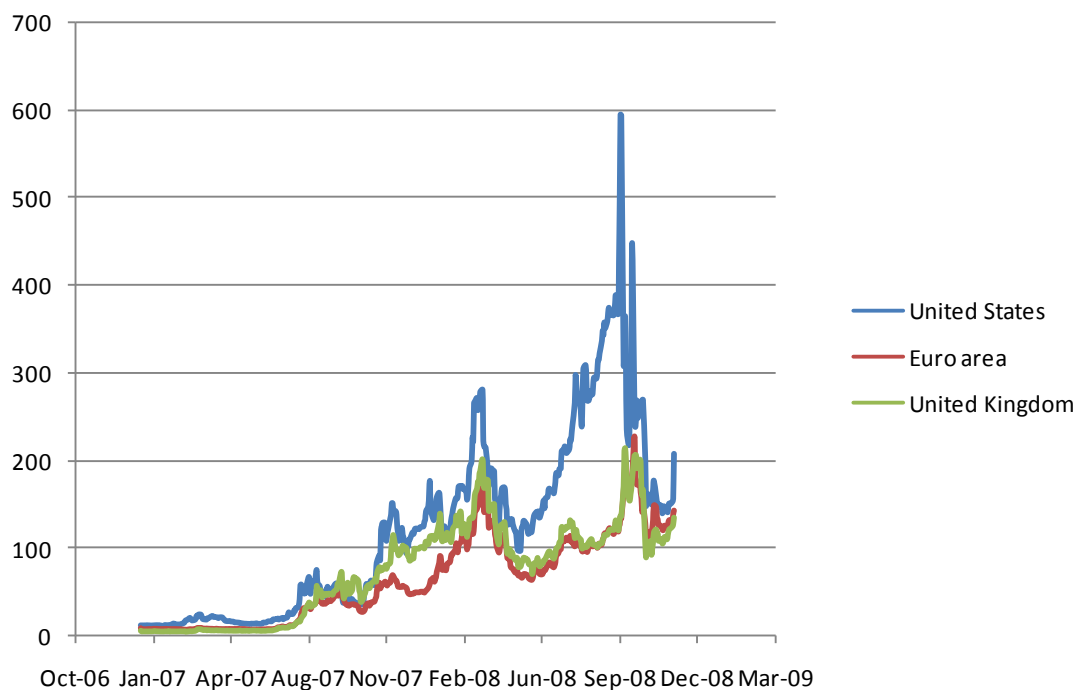
Det er hevdet at moderne verktøy for kredittrisikostyring har bidratt til å øke risikoen i det finansielle systemet. Brunnermeier (2008) skriver blant annet at strukturelle endringer i banksystemet er viktige årsaker til kredittkrisen. Tidlig på 2000-tallet endret bankene den tradisjonelle forretningsmodellen, kalt ”originate and hold”, til den nye forretningsmodellen ”originate and distribute”. Originate and hold-modellen kjennetegnes ved at bankene lånte ut penger og beholdt lånene til de er tilbakebetalt. I motsetning å beholde lånene, slår man lånene sammen med Originate and distribute-modellen, deler de inn i klasser og videreselger disse som verdipapirer. Omgjøringen fra individuelle boliglån til verdipapir kjenner vi som verdipapirisering.

Verdipapirisering gjorde bankene i stand til å låne ut penger til mer risikable kunder, siden de videresolgte lånene de selv ikke ønsket å sitte på. Denne praksisen ble utført i stort omfang, og i 2007 var nær 60 prosent av den totale låneporteføljen i USA verdipapirisert (Kredittilsynet, 2009c). En av konsekvensene av denne utviklingen var blant annet et veldig lite gjennomsliktig marked. Ingen visste hvem som satt på de tapsutsatte papirene, og ettersom misligholdsandelen på lån økte, økte også misstilliten i markedet. Interbankmarkedet tørket ut som følge av at banker i mange land sluttet å låne hverandre

pengen. Banker som tidligere hadde hatt enkel tilgang på kapital hadde store problemer med å fornye sine lån.

Uroen i de internasjonale finansmarkedene tiltok for alvor etter at flere av de store amerikanske finansinstitusjonene fikk problemer i september 2008. Amerikanske myndigheter tok kontroll over de to boliglånsinstitusjonene Fannie Mae og Freddie Mac, samt verdens største forsikringsselskap, AIG (Kredittilsynet, 2009c). Situasjonen ble kraftig forverret etter at den amerikanske investeringsbanken Lehman Brothers gikk konkurs 15. september. Etter dette ble tilliten mellom aktørene i finansmarkedet betydelig svekket og frykten tok overhånd. Markedet for interbanklån sluttet i perioder å fungere og forsikringspremien man måtte betale for å sikre seg mot eventuelle konkurser blant banker skjøt i taket (se figur 1.2). En periode var misstilliten i penge- og lånemarkedene så stor at rentene var i stor grad løsrevet fra Norges Banks styringsrenter (SSB, 2009c).

Figur 1.2 - Gjennomsnittlig kurs for fem årige kredittforsikringer (Credit Default Swaps - senior bonds) for de største bankene i USA, Euro området og Storbritannia

(Kilde: OECD, 2008)

Produksjon og etterspørsel ble begrenset av en restriktiv utlånspraksis. Derfor fikk husholdninger og næringsliv store problemer med å skaffe finansiering til nye investeringer og daglig drift (SSB, 2009c). Dette bidro til en kraftig nedtur i realøkonomien. BNP falt i mange land, deriblant OECD området, Japan og USA (OECD, 2008), samtidig som arbeidsledigheten skjøt i været.

1.3 Den internasjonale krisen kommer til Norge

Norske banker har hittil klart seg bedre enn banker i mange andre land. Norges Bank (2008d) peker på flere grunner til det. For det første har norske banker hatt svært liten direkte eksponering mot subprimelån og strukturerte kredittprodukter. De norske bankenes verdipapirer har også vært forbundet med mindre risiko og utgjort en mindre andel av deres eiendeler enn i mange banker ute. Videre finansierer norske banker seg i større grad ved innskudd fra kunder og har dermed en mindre grad av markedsfinansiering enn bankene i mange andre europeiske land. Bankene har også en lang periode med gode resultater bak seg og generelt kan soliditeten antas å være god.

Norge står sterkt økonomisk, mye takket være oljeeksporten (Norges Bank, 2008d). Dette gir handlefrihet for myndighetene og dermed en tillit i markedet som i seg selv bidrar til å stabilisere situasjonen. Problemene i det internasjonale penge- og kredittmarkedet skaper likevel store vansker for norske bankers finansiering. Tilgangen på kapital gjennom verdipapirmarkedene er kraftig begrenset, samtidig har kredittpåslagene for å låne penger økt betydelig.

1.3.1 Krisen gir utslag i realøkonomien

Prognoser som SSB presenterte 19. februar 2009 (SSB, 2009a og 2009b) viste at finanskrisen og det internasjonale tilbakeslaget i verdensøkonomien har bidratt til fall i aktiviteten i norsk økonomi. Verst er det gått utover eksportindustrien hvor det ventes å bli en kraftig nedgang i år. Boligbyggingen har også falt kraftig, noe som har ført til at aktiviteten i bygg og anlegg er redusert markert gjennom 2008. Boliginvesteringene forventes imidlertid i følge byrået å ta seg noe opp i 2010. Konsumet i husholdningene gikk markert ned i 2008, ledet an av konsumet av varige forbruksgoder. Fallet forventes å

fortsette inn i 2009, men fallende renter forventes å bidra til å snu denne utviklingen. Sysselsettingen forventes å reduseres fra fjorårets rekordnivå. Fallet i sysselsetting forventes å være spesielt sterkt i industrien, samt bygg og anlegg. Inflasjonen forventes å falle som følge av lavere lønnsvekst og høyere produktivitetsvekst på lengre sikt. Etter den kraftige oppbremsingen mot slutten av 2008, ser 2009 ut til å bli det første året siden midt på 1980-tallet at BNP for Fastlands-Norge faller sammenlignet med året før (se tabell 1.1).

Tabell 1.1 – Prognoser for norsk økonomi (endringer i prosent)

	2008		2009			2010	
	Regnskap	SSB	FIN	NB	SSB	NB	
BNP	2.0	-1.7	-0.5	1.0	0.5	2.3	
BNP Fastlands Norge	2.4	-1.7	0.0	0.3	0.9	2.5	
Inflasjon	3.8	1.4	2.0	3.0	1.0	2.8	
Arbeidsledighet	2.8	3.7	3.5	3.8	4.7	4.0	

Kilde: Kredittilsynet (2009c), basert på Statistisk Sentralbyrås Økonomiske Analyse 1/2009, Norges Banks Pengepolitisk Rapport 3/08 og Finansdepartementets St.prp. nr 37 (2008-2009)

1.4 Problemstilling

Finanskrisen har i den senere tid gjort det svært spennende å utforske det norske bankmarkedet. Utenfor landets grenser har mange banker fått problemer som følge av krisen. Det er også eksempel på at banker er blitt lagt ned eller satt under offentlig administrasjon. Her hjemme har inntrykket vært at de fleste bankene har klart seg bra. Heftige kredittpåslag i bankenes lånemarkeder og kraftige innstramminger i deres kredittpraksis har imidlertid ført til store offentlige tiltak. Veien frem til i dag har vært preget av lite offentlig informasjon, og uttalelsene om enkeltbanker har vært så godt som ikke-eksisterende. Tiltakene fra myndigheter har vært møtt med både kritikk og ros. Enkelte har også stilt spørsmål ved om tiltakene virkelig var nødvendig.

Alle de uavklarte spørsmålene relatert til svært viktige institusjoner har motivert oss til å dykke ned i disse problemene. Utredningen tar sikte på å kartlegge følgene av finanskrisen i norsk bankvesen. Videre vil vi forsøke å kartlegge bankenes inntrykk av myndighetenes redningspakker, hvilke banker pakkene passet best for og hvilke banker som har falt utenfor ordningen. Avslutningsvis analyserer vi hvilke makroøkonomiske faktorer bankene mener kommer til å påvirke deres utlånspraksis i tiden fremover.

Problemstillingen for utredningen er:

Hvordan har finanskrisen rammet norske banker og i hvilken grad forventes bankpakkene å ha innvirkning på bankene på kort sikt?

2. Det norske bankvesenet

2.1 Det norske pengemarkedet og NIBOR

For å forstå banknæringen er det viktig å skjønne det norske pengemarkedet. Vi støtter oss på Langbraathen og Thorstad (1998) som har beskrevet det norske pengemarkedet. Forfatterne definerer pengemarkedet som markedet for kortsiktige fordringer på større beløp med løpetid inntil ett år. Videre påpeker forfatterne at pengemarkedet består av en rekke delmarkeder. I denne oppgaven vil vi fokusere på den delen av pengemarkedet der norske banker og Norges Bank er aktører. Vi vil omtale denne delen av pengemarkedet som ”pengemarkedet” eller ”interbankmarkedet”. Langbraathen og Thorstad (1998) gjør ikke et slikt klart skille.

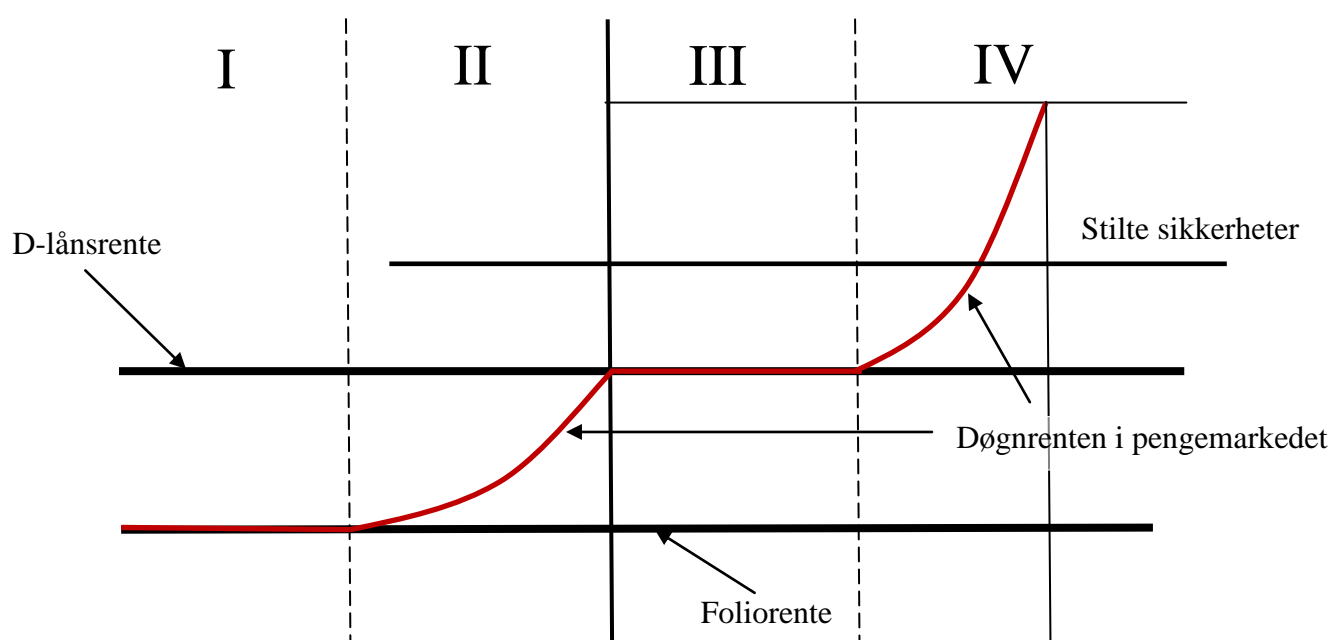
Langbraathen og Thorstad (1998) tar først for seg rentene i pengemarkedet som Norges Bank bestemmer, foliorenten og D-lånsrenten. Foliorenten, ofte kalt styringsrenten, er renten banker kan plassere overskuddslikviditet til hos Norges Bank over natten. D-lånsrenten, noen ganger kalt døgnlånsrenten, er renten banker kan låne penger av Norges Bank over natten. Forfatterne bemerker at det er restriksjoner på hvor mye hver bank kan låne over natt gjennom en toukers periode og det må stilles sikkerhet for et D-lån. Sammen danner de to rentene en korridor, der foliorenten er gulvet og D-lånsrenten er taket. Differansen, eller spreaden, mellom disse to rentene er normalt én prosent¹ (Langbraathen og Thorstad, 1998).

Videre forklarer forfatterne at pengemarkedsrentene normalt vil ligge mellom foliorenten og D-lånsrenten. I en slik likviditetssituasjon vil bankene fordele likviditet via interbankmarkedet. Bakgrunnen for dette er at enkeltbanker kan alltid plassere overskuddslikviditet hos Norges Bank. Hvis markedsrenter ligger lavere enn foliorenten, vil ingen plassere i markedet, siden banker alltid kan få en høyere rente hos Norges Bank. Det er verdt å merke seg at dagsrenten, Tomorrow/Next (T/N), ikke kan falle under foliorenten. De kortsiktige pengemarkedsrentene, med løpetid lengre enn en dag, kan ligge under styringsrenten i korte perioder om det er forventet en rentenedsetting.

¹ Fra 3. august 1993 til 16. mars 2007 var spreaden på to prosent. Bakgrunnen for endringen til en prosent var at det ikke var behov for en differanse på to prosent. (Norges Bank, 2007a)

Tilsvarende som banker kan plassere penger hos Norges Bank fra en dag til en annen, kan banker også låne penger fra Norges Bank, da til den høyere D-lånsrenten (Langbraathen og Thorstad, 1998). D-lån er lån gjennom dagen eller over natten av Norges Bank. Et annet alternativ er at banker med overskuddlikviditet låner ut til banker med underskuddslikviditet uten å involvere Norges Bank. Renten de blir enige om vil normalt være innenfor gulvet og taket i pengemarkedet. Det er fordi overskuddsbanken får en høyere rente enn hos Norges Bank (foliorenten) og underskuddsbanken betaler en lavere rente enn om den skulle låne penger av Norges Bank (D-lånsrenten). Slik er avtalen gunstig for begge parter. Pengemarkedsrentene bestemmes på denne måten gjennom tilbud og etterspørsel og fastsettes (fixes) daglig. De fastsatte rentene kjenner vi som NIBOR-rentene og angis for faste løpetider. Nivået til NIBOR-rentene er avhengig av likviditetssituasjonen i markedet og er gjengitt i figuren nedenfor som er hentet fra Flatner og Tornes (2002).

Figur 2.1 - Likviditetssituasjoner i det norske pengemarkedet.

Kilde: Flatner og Tornes (2002)

Romertallene betegner likviditetssituasjoner. Flatner og Tornes (2002) beskriver skiller på disse på følgende måte:

- (I) Det er overskudd av likviditet som plasseres hos Norges Bank til foliorenten.

-
- (II) Det er begynner å bli knapphet på likviditet i pengemarkedet. Renten stiger ved at bankene etterspør den resterende likviditeten. Bankene vil mest sannsynlig ikke benytte seg av adgangen til D-lån, følgelig vil renten ligge inne i rentekorridoren.
 - (III) Det er underskudd av likviditet og banker vil benytte seg av D-lån hos Norges Bank. Som følge av dette, vil ingen banker låne ut til en rente lavere enn D-lånsrenten på kort sikt.
 - (IV) Bankenes likviditetsbehov dekkes ikke av D-lånene, enten fordi mengderestriksjonen er overskredet eller bankene ikke har nok tilfredsstillende sikkerhet. Banker med fortsatt likviditetsbehov vil by opp renten. I spesielle tilfeller kan Norges Bank tilføre likviditet ved lån utover vanlig likviditetsstyring.

I Finansiell Stabilitet 2/08 (Norges Bank, 2008d) står det at de norske pengemarkedsrentene er avhengig av to faktorer før man tar hensyn til tilbudet og etterspørselen i det norske pengemarkedet. Den ene faktoren er prisen på å låne amerikanske dollar, LIBOR-renten. Den andre faktoren er differansen mellom prisen på å bytte dollar om til norske kroner ved lånets inngåelse og å bytte tilbake til dollar igjen ved lånets forfall. Denne differansen kalles termintillegget. Dette gir oss denne følgende sammenheng:

$$\text{NIBOR} = \text{LIBOR} + \text{termintillegg} \quad (1)$$

Videre kan NIBOR bli påvirket av norske faktorer i pengemarkedet, som tilbud og etterspørsel (Norges Bank, 2008d).

2.2 Reguleringer og tiltak for finansiell stabilitet

Finansinstitusjoner står for størstedelen av kapital- og betalingsformidlingen i samfunnet. Finansinstitusjoner omfatter forretningsbanker, sparebanker, finansieringsforetak og forsikringsforetak. I denne oppgaven vil vi først og fremst fokusere på banker.

Finansiell stabilitet innebærer at det finansielle systemet er robust overfor forstyrrelser i økonomien, slik at det er i stand til å formidle finansiering, utføre betalinger og allokere risiko på en tilfredsstillende måte (Norges Bank, 2004). Norges Bank (2009g) opplyser på sine sider at myndighetenes arbeid for finansiell stabilitet delt mellom Finansdepartementet,

Norges Bank og Kredittilsynet. Videre står det at Finansdepartementet har et overordnet ansvar for at landet har en velfungerende finansnæring og har også en viktig rolle i koordineringen av de tre partenes virksomhet. Kredittilsynet har et særlig ansvar knyttet til soliditet, styring og kontroll i finansinstitusjonene, mens Norges Bank har et særlig ansvar knyttet til avregnings- og oppgjørssystemene.

Dersom det finansielle systemet skal fungere er det essensielt med finansiell stabilitet, godt fungerende markeder og tillit (Kredittilsynet, 2009c). Ustabilitet i dette systemet kan få svært store konsekvenser for en økonomi, som vi har sett det siste året. Eksempelvis vil en konkurs i en bank normalt ha mer vidtrekkende konsekvenser enn en konkurs i et vanlig foretak. Smitteeffektene og de realøkonomiske konsekvensene går utover bankens egne grenser og påvirker omgivelsene rundt. Dette er grunnen til at myndigheter i de fleste land har innført regelverk som har til hensikt å sørge for at bankene ikke tar for stor risiko. Det er også av samme grunn tiltak fra myndighetene har blitt lansert. Dette vil vi komme til tilbake til etter en kort gjennomgang av endringene i kapitalkravregelverket som følge av overgangen fra Basel I til Basel II.

2.3 Basel-rammeverket

Basel I ble innført i Norge i 1991 under navnet *Forskrift om beregning av ansvarlig kapital* (Finansdepartementet, 1990). Forskriften opprettet et regelverk for påla banker og lignende institusjoner å avsette en kapitalbuffer i forhold forpliktelsene sine og risikoen de har påtatt seg (Ramm, 2004). Fokuset da var på kredittrisiko, altså risikoen for at en motpart ikke kan betjene lånet sitt og at lånet blir misligholdt (BIS, 2006).

Denne kapitalbufferen, også kalt kapitaldekningskravet, må være minimum åtte prosent av de risikovektete eksponeringene banken har (Finansdepartementet, 2006a). Uttrykt matematisk er kapitaldekningskravet:

$$\text{Kapitaldekning} = \frac{\text{Ansvarlig Kapital}}{\text{Beregningsgrunnlag}} \geq 8 \% \quad (2)$$

Den ansvarlige kapitalen består av kjernekapital og tilleggskapital. Kjernekapitalen består av aksjekapital, overkursfond og annen egenkapital. Tilleggskapitalen består av ansvarlige lån

(Finansdepartementet, 1990 og Sjøberg, 2007). Minst halvparten av den ansvarlige kapitalen skal være kjernekapital. Det fører til at kjernekapitaldekningskravet er på minimum fire prosent.

$$\text{Kjernekapitaldekning} = \frac{\text{Kjernekapital}}{\text{Beregningsgrunnlag}} \geq 4 \% \quad (3)$$

Det er kjernekapitaldekningen, i motsetning til kapitaldekningen, som er vårt fokus i denne oppgaven. Den er et direkte mål på bankens soliditet i følge Bjørne Syvertsen som jobber i finansmarkedsavdelingen i Norges Bank. Kjernekapitaldekningen blir også trukket fram som et mål på hvordan situasjonen er i norsk banknæring i rapportene om finansiell stabilitet fra Norges Bank.

Beregningsgrunnlaget er bankens aktiva² vektet etter motpartsrisikoen knyttet til dem. Måten man finner beregningsgrunnlaget på er at man multipliserer det eksponerte beløpet med den tilhørende risikovekten. Et eksempel på dette vises i slutten av kapittel 2.3.1.

2.3.1 Overgangen fra Basel I til Basel II

I overgangen til Basel II ble ikke kravene til den ansvarlige kapitalen, og dermed heller ikke kravene til kjernekapitalen, forandret i særlig grad (Finansdepartementet, 2006a). Derimot ble det gjort endringer i beregningsgrunnlaget for å gjøre Basel II mer risikofølsomt enn det Basel I var. Dette skal i sin tur gi bedre risikostyring og kontroll (Sjøberg, 2007).

Tabell 2.1 – Risikovektene i Basel I

Risikokategori	Risikovekt
Statsrisiko (OECD) og kontanter	0%
Statsgaranterte foretak	10%
Banker	20%
Boliglån innenfor 80 % av verdigrunnlag	50%
Bedrifter og privat sektor	100%

Kilde: Ramm, (2004)

² Aktivaene, eller eiendelene, på en banks balanse omfatter utlån. Grunnen til det er at utlån er fordringer banken har på privatpersoner og bedrifter. På balansen til privatpersoner og bedrifter er de samme lånene forpliktelse.

Basel I delte motparter inn i fem risikokategorier, se tabell 2.1. Med tiden har man kommet til at denne inndelingen er for grov, fordi det ikke var noe skille innad i risikokategoriene. I Basel I ble eksempelvis alle bedrifter vektet likt og dermed antatt å være like risikable. For å nyansere risikovektene og gjøre Basel-regelverket mer risikosensitivt delte man inn ytterligere. En rask sammenligning mellom tabell 2.1 over og tabell 2.2 under illustrerer endringene i og omfanget av det nye regelverket.

Tabell 2.2 – Risikovektene i Basel II for standardmetoden

Risiko- klasse	Kredittvurdering (S&P/Fitch)	Motpart/Risikokategori			
		Stater og sentralbanker	Foretak	Verdipapiriserte aktiva	Verdipapirfond
1	AAA til AA-	0 %	20 %	20 %	20 %
2	A+ til A-	20 %	50 %	50 %	50 %
3	BBB+ til BBB-	50 %	100 %	100 %	100 %
4	BB+ til BB-	100 %	100 %	350 %	100 %
5	B+ til B-	100 %	150 %	1250 %	150 %
6	CCC+ og lavere Uratet	150 % 100 %	150 % 100 %	1250 % 1250 %	150 % 100 %

Kilde: Finansdepartementet (2006b)

I følge Norges Bank (2006) er de to viktigste endringene at risikovekten til godt sikrede boliglån senkes fra 50 prosent til 35 prosent og risikovekten til lån i massemarkedsporteføljen reduseres fra 100 prosent til 75 prosent. Massemarkedsporteføljen består hovedsakelig av resten av boliglånene. I Basel II går grensen for et godt sikret boliglån ved en belåningsgrad på 80 prosent av boligens forsvarlige verdigrunnlag³ (Finansdepartementet, 2006b). Med andre ord har et godt sikret boliglån lavere risikovekt enn foretak med S&P-rating mellom A+ og A- og følgelig et lavere kapitaldekningskrav og kjernekapitaldekningskrav.

³ I Kapitalforskriften definerer Finansdepartementet (2006b) forsvarlig verdigrunnlag som *en beregnet verdi som kan opprettholdes over en lengre tidsperiode og der hensynet til fremtidig salgbarhet er ivarettatt*. Denne definisjonen antyder at markedsverdi ikke skal legges til grunn uten å ta hensyn til fremtidig utvikling av boligmarkedet. På hvilken måte dette gjøres fremgår ikke av forskriften.

Eksempelvis betyr det at et boliglån på 1 million krever at en bank holder minimum 28 000 i kapitaldekning ($\frac{x}{1\,000\,000 \cdot 0.35} \geq 8\% \Rightarrow x \geq 28\,000$). Et lån av tilsvarende størrelse til et foretak i risikoklasse 2 krever at banken holder minst 40 000 i kapitaldekning ($\frac{x}{1\,000\,000 \cdot 0.50} \geq 8\% \Rightarrow x \geq 40\,000$).

Overgangen til Basel II og mer nyanserte risikovekter kan føre til at beregningsgrunnlaget i (3) over blir mindre, fordi aktiva av høy kvalitet vektet mindre enn i Basel I. Effekten det har er at beregnet kjernekapitaldekning blir høyere, uten at kjernekapitalen har økt. Dermed kan banker frigjøre kjernekapital, uten at banken vil ha lavere beregnet kjernekapitaldekning sammenlignet med Basel I. Banken er tilsynelatende akkurat like solid, mens den faktisk har redusert både beregningsgrunnlaget og kjernekapitalen.

2.3.2 Nye eksplisitte risikotyper innføres

I årenes løp har flere typer risiko blitt eksplisitt tatt hensyn til i kapitaldekningskravet. I 1996 ble markedsrisiko inkludert i Basel I. Med markedsrisiko mener vi risikoen for at markedssvingninger vil forårsake tap eller gevinster på både usikrede balanseførte og ikke-balanseførte posisjoner (BIS, 2006). Denne risikoen er knyttet til institusjonens handelsportefølje. En handelsportefølje er de finansielle instrumentene en institusjon holder for sikring eller spekulasjon (Finansdepartementet, 2006b).

I 2007 ble operasjonell risiko innført med Basel II. Operasjonell risiko er definert som risikoen for tap som følge av utilstrekkelig eller sviktende interne prosesser eller systemer, menneskelige feil, eller eksterne hendelser (Finansdepartementet, 2006a). Kapitalkravet til operasjonell risiko baseres på institusjonens inntekt, enten overordnet eller basert på ulike virksomhetsområder.

Disse risikotypene vil ikke diskuteres ytterligere, siden den største delen av kjernekapitaldekningen er relatert til kredittrisikoen (Norges Bank, 2006).

2.3.3 Interne målemetoder

De nye kapitaldekningsreglene åpner for at institusjonene kan benytte sine egne interne systemer, prosesser og erfaringer når de skal beregne kapitalkravene for hver type risiko (Finansdepartementet, 2006a). Fokuset i denne sammenhengen vil hovedsakelig være på de

interne metodene for kredittrisiko. Disse kalles for "Internal Ratings Based"-metoder, forkortet til IRB-metodene. Regelverket skiller på grunnleggende og avansert IRB-metode. I denne oppgaven vil vi ikke skille på de grunnleggende og avanserte metodene og referere til disse ved fellesbetegnelsen "IRB-metodene".

Forskjellen ligger i at de interne metodene i Basel II har flere risikoklasser og mer nyanserte risikokategorier enn standardmetoden. Dette betyr at en tabell tilsvarende tabell 2.2 for IRB-metodene vil være større og ha flere "steg". Resultatet blir et mer skreddersydd (lavere) beregningsgrunnlag (se formel (2) og (3) i kapittel 2.3). Dermed kan man frigjøre enda mer kapital ved bruk av IRB-metodene enn ved bruk av standardmetoden. I tillegg må forventet tap beregnes basert på de tre risikoparametrene:

- Probability of Default (PD) – sannsynligheten for at debitor vil misligholde sine forpliktelser innenfor et år.
- Exposure at Default (EAD) – størrelsen av engasjementet ved mislighold.
- Loss Given Default (LGD) – størrelse på tapet ved mislighold.

(Finansdepartementet, 2006a)

For å kunne bruke de avanserte metodene må man ha tillatelse fra Kredittilsynet her i Norge. I Odeltingsproposisjon nr. 66 (Finansdepartementet, 2006a), som handler om innføringen av Basel II i Norge, påpekes det at

"En eventuell tillatelse til bruk av interne modeller til beregning av kapitaldekningskrav for kredittrisiko innebærer ikke at tilsynsmyndigheten godkjenner selve IRB-systemet. Det som gis er kun en tillatelse til å benytte IRB-systemet til å beregne minimumskravet til ansvarlig kapital for kredittrisiko."

Det understrekes også at tillatelse til bruk av IRB-metoder bare gis om Kredittilsynet er overbevist om at institusjonens risikostyringssystem er solid og brukes på riktig måte.

2.3.4 Pilarene

Basel II er delt opp i tre pilarer, der de to siste er nye siden Basel I. Pilar I innbefatter beregningene knyttet til kapitalkravet slik vi kjenner det fra Basel I. Dette har vi gått igjennom over.

Pilar 2 åpner for at tilsynsmyndighetene, Kredittilsynet i Norge, kan tilpasse kapitalkravet basert på enkeltinstitusjonens risikoprofil og skjønn (Finansdepartementet, 2006a). Dette i motsetning til pilar 1 som mekanisk beregner et kapitalkrav basert på eiendelene på balansen og risikoene forbundet med disse eiendelene.

Elementer som man her kan trekke inn spesielt relevant for norsk banknæring er forskjeller i størrelse, virksomhet utover lokalmiljøer (spesielt med tanke på større banker) og ensidig eksponering mot hjørnesteinsbedrifter og bransjer i lokalmiljøet. Dette tar ikke pilar 1 eksplisitt hensyn til og her kommer tilsynsmyndighetenes skjønn inn i bildet i tillegg til institusjonens eget skjønn.

Pilar 3 sørger for at institusjoners risikoprofil og forutsetningene bak hold knyttet til kapitaldekningen rapporteres til markedet og investorer i forbindelse med kvartals- og årsrapporter (Finansdepartementet, 2006a). Hensikten er å sikre åpenhet rundt kapitaldekningen og å oppmuntre til en kapitaldekning utover minstekravet ved hjelp av markedsdisiplin.

2.3.5 Kritikk til Basel II

Kredittvurderinger ble inkludert i Basel II for å kunne ha en objektiv vurdering av institusjoner i samme risikokategori. En kan likevel spørre seg hva som vil skje om enkelte kredittvurderinger endrer seg eller viser seg å være feil. En nedjustert kredittvurdering fordrer en økning i kjernekapitalen for å holde kjernekapitaldekningen på samme nivå. Sommeren 2007 ble det gjort kjent at kredittvurderingsselskaper i USA, Moody's, Standard and Poor's, og Fitch hadde feilaktig gitt topprater til verdipapiriserte subprimelån. Denne problematikken kan være med å forklare hvorfor enkelte investeringsbanker har fått problemer med ansvarlig kapital og dermed kjernekapitalen. Om man må bruke den ansvarlige kapitalen til å dekke tap, kan man ende opp med negativ ansvarlig kapital.

Den nye risikofølsomheten fører til at aktiva av høy kvalitet krever mindre kapital enn tidligere. Dette har og vært en kilde til kritikk. Kritikerne mener at når man beregner kjernekapitaldekningen i normale tider, tar man ikke høyde for at kredittvurderingene og risikoene kan endre seg ved kriser og lavkonjunkturer. Som følge av dette mener mange at Basel II er prosyklisk. Når banker og andre lignende institusjoner trenger en solid og rikelig ansvarlig kapital, er den tilpasset driften i normale tider og i liten grad egnet for å stå imot utfordringene lavkonjunkturer fører med seg.

2.4 Nye regler for klassifisering av finansielle eiendeler

Kvifte og Madsen (2009a) peker i sin artikkel ”Regnskapet som finanskriseforsterker – amortisert kost” på problemer ved å vurdere utlån til amortisert kost. Norske banker fikk mulighet til å gjøre nettopp dette fra og med 1. juli 2008 ved endringen av forskriften om regnskapsføring av utlån (Kredittilsynet, 2009c og 2009e). Innføringen var en direkte konsekvens av at the International Accounting Standards Board (IASB) endret de internasjonale regnskapsstandardene IAS 39 og IFRS 7 (Kredittilsynet, 2009c og IASB, 2008).

I pressemeldingen om endringen i forskriften fra Finansdepartementet (2008c) står det at *”endringen gir, i den aktuelle situasjonen med finansiell uro, en begrenset mulighet til ikke å umiddelbart nedskrive finansielle instrumenter i handelsporteføljen til markedsverdi.”*

Å vurdere utlån til amortisert kost innebærer at utlån vurderes til virkelig verdi og at nedskrivninger skal foretas når tapshendelser er identifisert (Kvifte og Madsen, 2009a). Det er imidlertid knyttet problemer til identifikasjonen av tapshendelser. Eksempelet forfatterne bruker er dersom en lokal hjørnesteinsbedrift går konkurs og en rekke personer med det blir arbeidsledige. Den lokale banken vil i et slikt tilfelle ha klare indikasjoner på at tap i utlånsporteføljen vil forekomme, selv om disse ikke er individuelt identifisert. På denne måten kan bruken av amortisert kost føre til at nedskrivninger på utlån blir utsatt.

2.5 Bankpakkene

Turbulensen i forbindelse med finanskrisen har krevd tiltak fra myndigheter i mange land. Vi vil nå presentere norske myndigheters tiltak rettet mot norsk banknæring.

2.5.1 Bankpakke I

Bankpakke I ble lansert 12. oktober 2008 av Regjeringen. Bakgrunnen for lanseringen av pakken var unormalt høye risikopåslag pengemarkedet. Dette førte til at likviditeten i bankmarkedet ble redusert og at finansiering ble unormalt dyrt. Målsettingen med bankpakken var å øke likviditeten i banknæringen, slik at rentene i disse markedene kunne falle tilbake mot mer normale nivåer (Finansdepartementet, 2008a). Videre står det at bankene ønsket å holde en større mengde likviditet enn vanlig, fordi aktørenes gjensidige tillit i pengemarkedet var blitt svekket. I pengemarkedet og obligasjonsmarkedet materialiserer dette seg i form av høyere rente på utlån (Finansdepartementet, 2008a).

Bankpakke I introduserte to tiltak for å bedre likviditeten i banksystemet. Bakgrunnen for todelingen er den store bredden i den norske banknæringen, store og små banker eksisterer side om side. Følgelig må tiltakene ta høyde for størrelsesforskjellene.

Det første tiltaket var bytteordningen. Myndighetene åpnet for at banker kunne bytte obligasjoner med fortrinnsrett mot statskasseveksler i bytteavtaler med jevne mellomrom (Finansdepartementet, 2008a). Hver bytteavtale kan ha varighet opptil fem år (Norges Bank, 2009w). En obligasjon med fortrinnsrett (OMF) er en obligasjon som har sikkerhet i kontantstrømmer eller eiendeler, i denne sammenhengen norske, godt sikrede boliglån (Finansdepartementet, 2008a). Løpetiden på OMFene benyttet i bytteordningen har variert fra ett år til fem år (Norges Bank, 2009d). En statskasseveksel, også kalt en ”veksel”, er et statspapir med nullkupong og som har løpetid mindre enn ett år (Norges Bank, 2009k). Banker bruker OMFer som sikkerhet når de låner i pengemarkedet (Finansdepartementet, 2008a). OMFer er basert på boliglån og det var usikkerheten rundt kvaliteten på boliglånene som gjorde det vanskelig for banker å finansiere seg. Målet med bytteordningen var å redusere denne usikkerheten.

Før bankene bytter OMFer mot statskasseveksler justeres markedsverdien på OMFene ned (Norges Bank, 2009d). Denne nedjusteringen kalles for avkorting og gjøres for å ta hensyn til at OMFene er mer risikable enn statskassevekslene. Det er hovedsakelig tre egenskaper som avgjør avkortingssatsen. Disse er lengden på løpetid, om utsteder er en bank eller et kredittforetak og til sist om OMFen er kredittvurdert eller ikke (Norges Bank, 2008b og 2009d). Når bytteavtalene inngås har statskassevekslene bankene får og OMFene de gir fra seg samme markedsverdi (etter avkorting). Formålet med denne avkorting er at bankene skal bytte likt (etter avkorting) med staten og at staten skal være minst mulig eksponert for risiko.

Løpetiden til statskassevekslene er kortere enn OMFene. Når statskasseveksler forfaller i avtaleperioden må bankene derfor alltid kjøpe nye veksler (Norges Bank, 2009d). Standardiserte pengemarkedsprodukter som statskasseveksler forfaller alltid på en IMM-dag. IMM-dagene er den tredje onsdagen i mars, juni, september og desember (Norges Bank, 2009k). For at dette skal passe med løpetiden på vekslene, vil de vekslene som utstedes når en bytteavtale finner sted ha løpetid mellom tre og ni måneder. Når disse vekslene forfaller, kjøper bankene veksler med seks måneders løpetid.

I rundskriv nr. 8 definerer Norges Bank (2009d) prisen bankene må betale for å kunne delta i hver bytteavtale som differansen mellom en auksjonsrente og renten fra statskassevekslene, kalt vekselrenten, bankene bytter til seg. Formelt blir dette:

$$\text{Auksjonsrente} - \text{vekselrente} = \text{pris på bytteordningen} \quad (4)$$

Fastsettelsen av disse elementene er imidlertid en omfattende prosess. Vekselrenten finner man på bakgrunn av forholdet mellom pariverdien og markedsverdien på en statskasseveksel. I forbindelse med bytteordningen beregnes denne markedsverdien på grunnlag av gjennomsnittet av statskassevekselkursene de siste fem handledagene basert på høyeste kjøpskurs på Oslo Børs.

Auksjonsrenten blir bestemt gjennom en hollandsk auksjon. I den hollandske auksjonen rangeres alle budene fra høyeste bud til laveste for hver varighet⁴. Det høyeste budet får tildeling først, deretter det nest høyeste budet og så videre. Slik fortsetter man til etterspørselen er lik tilbudet. Det siste budet som får tildeling utgjør prisen som alle bankene som får tildeling må betale (Norges Bank, 2009d og 2009h)

Auksjonsrenten er definert som (Norges Bank, 2009d)

$$\text{Auksjonsrente} = \text{NIBOR}(5) + X + Y, \quad (5)$$

der NIBOR(5) er et vektet gjennomsnitt av nominelle NIBOR-renter de siste fem handledagene før bytteavtalen finner sted. Vektene bestemmes av løpetiden på statskassevekslene i bytteavtalen. Hensikten med disse vektene er at NIBOR(5) skal ha lik løpetid som statskassevekslene.

X er et element som kan være positivt eller negativt avhengig markedsforsholdene. Siden den første bytteavtalen 24. november 2008 og frem til og med bytteavtalen 2. juni 2009 har X-elementet vært -20 basispunkter gjennomgående (Norges Bank, 2008g-j og 2009m-w). NIBOR(5) + X utgjør minsteprisen for deltakelse.

Y er betaling utover minsteprisen og hver deltakende bank byr i realiteten hvilken Y de er villig til å betale i budrunden. Hver deltaker kan inngå flere bytteavtaler for ulike varigheter. X vil være lik for hver varighet, mens Y kan være forskjellig for hver varighet.

Det er bestemt at prisen på bytteordningen skal alltid være 40 basispunkter eller mer. Setter vi inn for alle størrelsene vi nå kjenner er dermed prisen for å delta i en bytteavtale bestemt som:

$$[\text{NIBOR}(5) + X + Y] - \text{Vekselrente} \geq 40 \text{ basispunkter} \quad (6)$$

350 milliarder norske kroner har blitt bevilget til bytteordningen (Finansdepartementet, 2008a). Pr. 2. juni har det blitt gjennomført 14 auksjoner, som har tildelt 132.1 milliarder

⁴ Denne praksisen ble benyttet i bytteavtalene som ble gjennomført fra og med 12. januar 2009 til 18. mai 2009 og er beskrevet i rundskriv nr. 1/7. januar 2009. Fra og med 2. juni 2009 ble alle bud rangert uavhengig varighet og rundskriv nr. 8/26. mai 2009 (Norges Bank, 2009d) erstattet rundskriv nr. 1, som derfor ikke er tilgjengelig lenger på Norges Banks sider.

norske kroner, og en auksjon, 9. februar 2009, har blitt avlyst (Norges Bank, 2008k-n og 2009x-hh).

I forbindelse med spørreundersøkelsen var vi i kontakt med mange norske banker, og vi ble fortalt at enkelte kredittforetak hadde åpnet for oppgjør i kontanter. Bakgrunnen for dette var at flere små banker kan gå sammen og verdipapirisere boliglån. Oppgjør i etterkant kunne bli vanskelig, hvis man for eksempel får to statskasseveksler som skal fordeles på tre små banker. Slik vi har forstått det har kredittforetakene heller gitt kontantoppgjør til disse bankene for boliglånene. Deretter har kredittforetakene laget OMFer, inngått i bytteavtaler med staten og beholdt statskasseveksler selv. Kredittforetak kunne i utgangspunktet ikke delta i bytteordningen, men Finansdepartementet åpnet for dette 27. november 2008 etter anmodning fra Norges Bank (Finansdepartementet, 2008e).

Det andre tiltaket var lange F-lån, som hovedsakelig er tiltenkt de små bankene. F-lån er lån mot sikkerhet i verdipapirer til fast rente og gitt løpetid (Norges Bank, 2009l). Normalt er løpetiden på F-lån innenfor en uke med enkelte unntak med løpetid opp mot seks måneder. Pr. 2. juni har det vært to auksjoner av F-lån med lang løpetid (Norges Bank, 2008c og 2009b). Disse auksjonene er organisert som amerikanske auksjoner. Kjennetegn ved denne typen auksjoner er at hver enkelt budgiver betaler den pris de oppgav i budet, og følgelig vil det være flere ulike priser på samme objekt i motsetning til en hollandsk auksjon (Norges Bank, 2009h). Den første fant sted 26. november med et volum på 12 578 millioner norske kroner (Norges Bank, 2008c). 11. februar var datoen for den andre auksjonen (Norges Bank, 2009b). Denne gangen var volumet 22 625 millioner norske kroner. Den andre F-lånsauksjonen skilte seg fra den første på to punkter. For det første, løpetiden var på tre år, ett år mer enn opplyst ved offentliggjøringen av bankpakken. For det andre, ble disse F-lånene utstedt med flytende rente. At F-lån og F-innskudd kan ha flytende rente bestemte Norges Bank 5. februar 2009 (Norges Bank, 2009a).

2.5.2 Bankpakke II

I kjølvannet av den første bankpakken har det vært fokus på at bankene ikke videreformidler likviditeten de har fått tilført, spesielt til foretak. 8. februar 2009 la Regjeringen fram bankpakke II, også kalt kredittpakken, for å bøte på dette (Finansdepartementet, 2009a).

Denne pakken skulle i likhet med bankpakke I bidra til å lette situasjonen i pengemarkedet og obligasjonsmarkedet og gjøre bankene i bedre stand til å låne ut kapital. Denne pakken hadde som formål å styrke kjernekapitaldekningen i bankene, slik at bankenes utlånsevne blir økt. Hovedgrunnen til at bankene trenger tilføring av kjernekapital er fordi at bankene må ha minst fire prosent kjernekapitaldekning til enhver tid. I usikre tider kan både risikoen for mislighold øke og kredittvurderinger svekkes. Med andre ord kan beregningsgrunnlaget øke. En bank med 5 millioner i kjernekapital og 100 millioner i beregningsgrunnlaget har 5 prosent kjernekapitaldekning. Hvis beregningsgrunnlaget øker med 25 millioner som følge av økt risiko for mislighold, vil banken akkurat opprettholde kravet om 4 prosent kjernekapitaldekning.

Det er to problemer som oppstår i en slik situasjon. Det første problemet knytter seg til at banken nå trenger mer kjernekapital for å være solid. Det andre problemet er at banken er lite villig til å låne ut mer penger, nettopp fordi at dette vil føre til at banken ender opp med for lav kjernekapitaldekning. Det er viktig å merke seg at tilfeller av mislighold har ikke inntruffet i dette eksemplet, bare risikoen for mislighold har økt. Hvis mislighold inntreffer, reduseres kjernekapitaldekningen ved at kjernekapitalen reduseres. Dette betyr at telleren i (3) i kapittel 2.3 reduseres og nevneren økes. Disse effektene drar i samme retning og fører til lavere kjernekapitaldekning.

Måten Regjeringen ville hamle opp med denne problematikken på var å opprette to fond, Statens Finansfond og Statens Obligasjonsfond (Finansdepartementet, 2009c).

Statens Finansfond skal kunne tilføre kapital til bankene som kan godkjennes som kjernekapital for å øke kjernekapitaldekningen. Betingelsen for å bli tilbudt kapital er at banken oppfyller alminnelige soliditetskrav. Det er Kredittilsynet som har fått denne oppgaven om å vurdere dette (Finansdepartementet, 2009b). De alminnelige soliditetskravene ble offentliggjort 13. mai 2009. De fastslår at banker beregnes som solide til å motta kapital fra Statens Finansfond hvis de har minimum seks prosent kjernekapitaldekning basert på pilar 1 bergegningene i siste kvartalsregnskap (Kredittilsynet, 2009b).

Disse vilkårene var imidlertid ikke kjent for bankene da de svarte på undersøkelsen vår.

Som nevnt tidligere, er det store forskjeller blant størrelsen på norske banker. En konsekvens av dette er forskjellig kapitalstruktur, både fordeling mellom egenkapital og gjeld samt sammensetningen av forskjellig instrumenter. Derfor vil Statens Finansfond tilby to typer kjernekapital, preferansekapitalinstrumenter og fondsobligasjoner (Finansdepartementet, 2009c). Preferansekapitalinstrumenter er aksjekapital som har rett på utbytte før den vanlige aksjekapitalen (Finansdepartementet, 2009f). Fondsobligasjoner ligner på preferansekapital, men fondsobligasjonene er evigvarende og har ikke rett på utbytte (Finansdepartementet, 2009e). Pr. 2. Juni 2009 har ingen banker fått tilskutt kjernekapital fra staten.

3. Metode

Denne utredningen er i hovedsak basert på en spørreundersøkelse gjennomført blant norske banker, i perioden mellom 2. mars og 3. april i år. Vi valgte å gjennomføre en spørreundersøkelse, fordi det etter vår mening var beste måte å finne oppdatert og standardisert informasjon, tidlig i vår. Årsrapporter blir offentliggjort i april og tilsvarende rapporter fra 2007 var ikke like interessante. Samtidig ønsket vi å samle inn både synspunkter og objektive størrelser. Dermed ble en spørreundersøkelse et naturlig valg da data om banker på individnivå som Norges Bank og Kredittilsynet sitter på er unndratt offentligheten. Spørreskjemaet ble sendt ut elektronisk på e-post til de bankene som sa seg villig til å besvare undersøkelsen etter en ringerunde. Dette gjorde det mulig raskt å samle inn data fra et stort antall banker. Spørreskjemaet er utformet med utgangspunkt i utredningens problemstilling og skiller seg fra andre tilgjengelige undersøkelser ved å gi tverrsnittsdata av de norske bankene. Dette gjør det mulig å sammenligne tilstander og holdninger blant bankene.

Vi har utformet spørsmålene slik at de er så konkrete som mulig, noe som både gjør det lettere for respondenten å svare, samtidig som svarene blir lettere å tolke for oss. Utgangspunktet for de enkelte spørsmålene i spørreundersøkelsen har vært basert på problemstillinger som har dukket opp i media og forskningspublikasjoner. På denne måten sikret vi at spørsmålene både er relevante og tidsaktuelle. For å forhindre at banker avsto fra å besvare undersøkelsen, var det viktig at undersøkelsen ikke ble for stor. Dette gjorde oss nødt til å avveie omfanget av spørsmålene. De fleste spørsmålene i undersøkelsen er lukkede, slik at respondenten har valget mellom gjensidig utelukkende svaralternativer. Årsaken til dette er at svarene skal være mest mulig sammenlignbare og enklere kunne brukes i den statistiske analysen. Et svaralternativ av typen ”ikke relevant” er også inkludert. Vi valgte å gi mulighet for å svare ”ikke relevant” slik at banker som ikke er villig til eller i stand til å besvare et spørsmål slipper å ta et standpunkt. Dette gjør oss i stand til å feste større lit til de svarene vi faktisk har fått. Vi har også benyttet kommentarfelt hvor respondenten kan kommentere sine besvarelser.

Det er gjennomført en prestudie hvor undersøkelsen ble gjennomgått og justert sammen med en bank.

3.1 Utvalg

Spørreundersøkelsen ble sendt ut til 117 norske banker. Ved å ringe hver enkelt bank takket så godt som alle bankene ja til å være med i undersøkelsen. Etter fire uker og tre purringer hadde 91 banker gjennomført undersøkelsen. Av totalt 134 norske banker oppnådde vi dermed en svarandel på 68 prosent. Dette er noe vi ser oss veldig fornøyd med. Vi mener at denne svarandelen forsvarer at vi kan generalisere funnene vi gjør i utvalget til populasjonen. Spørreundersøkelsen er anonym.

3.2 Litteraturgjennomgang

Arbeidet med å lage spørreundersøkelsen førte til at vi måtte finne og sammenstille mye litteratur fra mange kilder. Emner vi har vært igjennom inkluderer norsk banknæring, Basel I- og Basel II-rammeverkene, pengemarkedet og NIBOR-rentene og myndighetenes bankpakker. Vi har erfart at slik sammenstilling er spesielt utfordrende når man jobber med en tidsaktuell problemstilling. Flere ganger i arbeidet vårt har ny informasjon blitt offentliggjort og har fordret en ny gjennomarbeiding.

Implikasjonene dette hadde for arbeidet vårt var at vi hele tiden måtte holde oss oppdatert på den nyeste informasjonen tilgjengelig.

3.3 Statistiske teknikker

Vi vil i denne delen presentere metodikken for modellen vi har utarbeidet for å analysere datamaterialet vi har samlet inn. Vi benytter OLS-regresjon, enveis ANOVA-testen og Kruskal Wallis-testen.

Vi har valgt å benytte oss av et signifikansnivå på 10 prosent i analysen siden vi har et begrenset antall banker i undersøkelsen.

3.3.1 OLS regresjon

Det er benyttet klassisk regresjonsanalyse for å besvare problemene i denne studien. Den mest brukte metoden for regresjonsanalyse er en OLS regresjon, se Wooldridge (2008) for beskrivelse. Man kan fremstille en generell modell for kryssseksjonsanalyse slik:

$$y = \beta_0 + \beta_1 x_1 + \beta_2 x_2 + \dots + \beta_k x_k + \varepsilon_i$$

hvor

y er den avhengige variabelen

β_0 er konstanten i regresjonen

x_1, x_2, \dots, x_k er de uavhengige variablene

$\beta_1, \beta_2, \dots, \beta_k$ er koeffesientene til de uavhengige variablene

ε_i er feilledet

3.3.2 ANOVA (enveis)

ANOVA-testen gjør oss i stand til å sammenligne gjennomsnittene til to eller flere populasjoner. Måten ANOVA-testen gjør dette på er å analysere utvalgenes gjennomsnitt og varianser (Keller og Warrack, 2003).

Først beregnes en størrelse kalt SST. Denne observatoren sier noe om nærheten mellom utvalgenes varianser i forhold til hverandre. Den beregnes ved at man finner differansen mellom snittet av observasjonene i hvert utvalg og snittet av alle observasjoner.

$$SST = \sum_{j=1}^k n_j (\bar{x}_j - \bar{\bar{x}})^2$$

\bar{x}_j er snittet for utvalg j

$\bar{\bar{x}}$ er snittet for alle observasjonene

Indeks j angir utvalg og indeks i angir observasjon. n_j er antall observasjoner i utvalg j .

For å vite hvor stor SST må være for at vi kan forkaste nullhypotesen, må vi hvor stor variasjon det er i hvert utvalg. Målet på hvor stor variasjon det er i hvert utvalg kalles SSE.

$$SSE = \sum_{j=1}^k \sum_{i=1}^{n_j} (x_{ij} - \bar{x}_j)^2$$

x_{ij} er observasjon nr. i i utvalg j

\bar{x}_j er gjennomsnittet til utvalg j

Deretter justerer man for frihetsgrader ved å dele SST og SSE på antall de tilhørende frihetsgradene. Antall frihetsgrader for SST er gitt ved $k - 1$, der k er antall populasjoner. Antall frihetsgrader for SSE er gitt ved $n - k$, der n er antall observasjoner i alle utvalgene. Når SST og SSE er justert for frihetsgrader betegnes de henholdsvis MST og MSE, slik

$$MST = \frac{SST}{k - 1} \text{ og } MSE = \frac{SSE}{n - k}$$

Test-observatoren er F og gitt ved

$$F = \frac{MST}{MSE}$$

Nullhypotesen er at populasjonene vi sammenligner sine gjennomsnitt er like. Alternativhypotesen at minst to av gjennomsnittene er forskjellige.

ANOVA-testen bruker når dataene i utvalget er intervalldata og tilnærmet normalfordelt.

3.3.3 Kruskal Wallis

Kruskal Wallis-testen tester om fordelingene av to eller flere populasjoner har lik beliggenhet. Måten denne testen gjør det på er å sammenligne medianene ved først å rangere observasjonene for det ene utvalget og deretter det andre utvalget (Keller og Warrack, 2003).

Ved hjelp av test-observatoren H finner vi ut om det er statistisk grunnlag for å kunne si om fordelingene har ulik beliggenhet. Test-observatoren er gitt ved

$$H = \left[\frac{12}{n(n+1)} \cdot \sum_{j=1}^k \frac{T_j^2}{n_j} \right] - 3(n+1)$$

n_j er antall observasjoner i utvalg j

n er totalt antall observasjoner

T_j er summen av observasjonenes rangering i utvalg j

k er antall populasjoner

Normalt beregnes T_j både ved å justere for like observasjoner og ved å ikke justere for like observasjoner.

Nullhypotesen er at beliggenheten til populasjonene som sammenlignes er lik. Alternativhypotesen er at minst en av populasjonene som sammenlignes ikke har lik beliggenhet som de andre.

Kruskal Wallis-testen brukes på ordinaldata eller intervalldata som ikke er normalfordelt.

3.3.4 Evaluering av metode

Det er vanlig å stille spørsmål ved en undersøkelses validitet og reliabilitet. En definisjon av validitet er *”hvor godt, eller relevant, data representerer fenomenet”* (Johannesen, et. al., 2004). Med andre ord, om undersøkelsen måler det vi ønsker å måle. Reliabilitet sier noe om hvor pålitelig dataene man har samlet inn er. Datamaterialet brukt i denne utredningen er samlet inn som en spørreundersøkelse. Undersøkelsen ble sendt ut til et utvalg av norske banker, hvor vi siden har forsøkt å generalisere våre funn til hele banknæringen. Det er en fare for at enkeltspørsmål kan ha blitt misforstått. I de tilfellene hvor vi har hatt misstanke om at bankene kan ha oppfattet spørsmålene tvetydig har vi diskutert det i utredningen. Videre har vi opplevd en del *”manglende besvarelser”* på enkeltspørsmål og undersøkelsen

som en helhet. Dersom det er slik at banker med enkelte egenskaper har valgt å la enkeltspørsmål stå åpne, eller la være å besvare undersøkelsen, kan dette føre til en skjevhet i utvalget.

Statistiske teknikker krever et utvalg av en viss størrelse for å kunne generalisere funn. Siden banknæringen i Norge har et såpass begrenset antall banker har vi vært helt avhengig av å få en høy svarprosent på undersøkelsen. Med en svarandel på 68 prosent mener vi at vi har hatt et godt utgangspunkt. Vi har likevel opplevd problemer med å generalisere mange av funnene på et statistisk grunnlag.

Et problem i oppgaven er at bankene er likevektet, uavhengig av størrelse. Små banker teller dermed like mye som store banker. En ideell undersøkelse hadde tatt hensyn til størrelsesforholdet til bankene og vektet svarene etter det. For å sikre anonymitet i undersøkelsen har vi imidlertid ikke kunnet spørre om bankenes nøyaktige forvaltningskapital.

Det har vist seg at data på ordinalnivå er svært vanskelig å jobbe med når det kommer til regresjoner og statistiske tester. Mange av spørsmålene ville dermed vært bedre om vi hadde spurt om bankenes reelle størrelser. Eksempelvis kunne vi spurt om bankenes økonomiske resultat i kroner i stedet for å spørre i hvilken grad resultatet var endret fra året før. Spørsmålet om anonymitet gjorde imidlertid dette vanskelig. Vi har også forsøkt å holde undersøkelsen så kort som mulig, for å sikre en høy svarprosent.

4 Analyse

I denne delen av oppgaven vil vi presentere og analysere dataene vi har samlet inn. Vi vil begynne med en deskriptiv presentasjon av datasettet, for så å gå dypere ned i de mest interessante sammenhengene. Videre vil vi fortsette med en evaluering av kvaliteten på funnene våre og til slutt komme med en oppsummering og konklusjon.

Spørreundersøkelsen er i sin helhet gjengitt i appendiks 6.1. Under hvert spørsmål er responsen angitt i absolutt antall og prosent for hvert svaralternativ.

Vi har bearbeidet dataene i noen grad. I de tilfellene hvor en bank ikke har besvart et spørsmål, eller svart ”ikke relevant”, regnes svaret som ”ikke registrert”. Noen spørsmål hadde 5 svaralternativer for å nyansere styrken på svaret. Eksempelvis spør spørsmål 1 om hvordan bankers økonomiske resultat har utviklet seg i 2008 i forhold til de fem foregående år. Her kunne en bank velge blant svaralternativene ”betydelig forbedret”, ”noe forbedret”, ”verken forbedret eller forverret”, ”noe forverret” og ”betydelig forverret”.

”Betydelig forbedret” og ”noe forbedret” har vi omkodet til ”forbedret”. Tilsvarende har vi kodet om ”verken forbedret eller forverret” til ”uendret”. Til sist har vi kodet ”noe forverret” og ”betydelig forverret” om til ”forverret”. Dette har vi gjort fordi det er små andeler som har svart ekstremalternativene ”betydelig forbedret” og ”betydelig forverret”. Derfor fokuserer vi på retningen av svarene.

4.1 Bankenes karakteristikk

Tabell 4.1 presenterer deskriptiv statistikk for undersøkelsen.

 Tabell 4.1 – Deskriptiv statistikk for undersøkelsen

Variabel	Prosent	N
Eierstruktur:		
Sparebank	88.8	79
Forretningsbank	11.2	10
Størrelse:		
Stor (forvaltningskap. > 10 mrd.)	16.5	15
Mellomstor (10 mrd. > forvaltningskap. > 3 mrd.)	19.8	18
Liten (forvaltningskap. < 3 mrd.)	63.7	58
Basel II målemetode:		
Standard målemetode	88.4	76
IRB-målemetoder	11.6	10
Innføring av Basel II:		
2007	14.8	13
2008	85.2	75
Konsern		
Ja	19.8	18
Nei	80.2	73
Har mulighet til å utstede OMF:		
Ja	21.2	18
Nei	78.8	67

I Norge er det tradisjonelt tre typer banker; sparebanker, forretningsbanker og statlige banker. I følge Sparebankloven § 1 (Finansdepartementet, 1961) er en *sparebank* en bank som "har til formål å ta imot innskudd fra en ubestemt krets av innskytere og å forvalte de midler foretaket rår over, uten at stifterne eller andre har rett til utbytte av virksomheten utover eventuell forrentning av grunnfondsbevis". Forretningsbanker drives i motsetning til sparebankene som aksjeselskap, og blir dermed eid av aksjonærer. *Statlige banker* er banker som er opprettet for å yte lån, gi tilskudd og garantier til ulike politiske prioriterte formål og grupper. Vi fokuserer i denne oppgaven utelukkende på spare- og forretningsbanker og har sett bort ifra statlige banker.

Om banken er en sparebank eller en forretningsbank fortelles av variabelen *eierstruktur*. 88 prosent av studiens banker er sparebanker, mens 12 prosent av bankene er forretningsbanker.

To av bankene har ikke svart. Til sammenligning viser tall fra kredittilsynet (2008), at 92 prosent av de norske bankene er sparebanker, mens 8 prosent er forretningsbanker. Disse tallene er fra 2007 og det er naturlig å anta at andelene har endret seg noe. Likevel ser vi at utvalget vårt dekker populasjonens fordeling på dette spørsmålet godt.

Størrelse forteller oss om banken karakteriseres som stor, mellomstor eller liten. I spørreundersøkelsen var det opprinnelig fire alternativer; forvaltningskapital større enn 50 milliarder, mellom 10 og 50 milliarder, mellom 3 og 10 milliarder og under 3 milliarder. Det er få banker med forvaltningskapital større enn 50 milliarder i Norge og dette reflekteres i vår undersøkelse. Tre banker som faller i denne kategorien besvarte vår undersøkelse. Siden tre banker er for lite til å brukes i statistiske tester, valgte vi å slå sammen de to største kategoriene til en. Følgelig karakteriseres banker med forvaltningskapital over 10 mrd. som store, banker mellom 3 mrd. og 10 mrd. som mellomstore og banker under 3 mrd. som små⁵. Av studiens banker kategoriseres 16, 20 og 64 prosent av bankene som henholdsvis store, mellomstore og små banker. Selv om det er flere små banker enn store og mellomstore banker, forvaltes mesteparten av kapitalen av de store bankene. Vi valgte å la bankene velge hvilke kategori de faller innunder istedenfor å la bankene selv oppgi størrelsen på forvaltningskapitalen. Denne inndelingen sikrer anonymitet, da de største og de minste bankene ikke skiller seg så mye ut i like stor grad som om de hadde oppgitt størrelsen sin i form av forvaltningskapitalen.

Vi skiller mellom banker som benytter standardmetoden og interne målemetoder (IRB-metoder) for måling av kredittrisiko. Variabelen *Basel II målemetode* forteller oss om banken benytter standardmetoden eller IRB-metoder. 88 prosent av bankene i utvalget har svart at de benytter seg av standardmetoden for beregning av kredittrisiko, mens 12 prosent av studiens banker har svart at de benytter seg av interne målemetoder for beregning av kredittrisiko.

⁵ Denne inndelingen skiller seg Norges Bank sin inndeling i Finansiell Stabilitet 2/08 (Norges Bank, 2008d), der små banker har en forvaltningskapital under 10 milliarder. Vi bruker samme inndeling som benyttes i artikkelen "Sparebankenes Regnskapstall for 2008" av Per Harald Meland, direktør i Bankenes sikringsfond Revisjonskontoret (Sparebankforeningen, 2009), da vi mener at dette gir et mer hensiktsmessig og nyansert bilde i analysen.

Når banken startet å rapportere etter Basel II-rammeverket angis av variabelen *innføring av Basel II*. 15 prosent av studiens banker har oppgitt at de startet å rapportere etter Basel II i 2007, 85 prosent av bankene har oppgitt at de startet å rapportere etter Basel II i 2008.

Vi skiller banker som inngår i et konsern med andre kredittforetak, finansieringsselskaper eller livsforsikringsselskaper fra banker som ikke gjør det i variabelen *konsern*. Av studiens banker har 20 prosent oppgitt at de er inngår i konsern med andre kredittforetak, finansieringsselskaper eller livsforsikringsselskaper. 80 prosent av bankene har svart at de ikke inngår i et slikt konsern.

Om banken har mulighet til å utstede obligasjoner med fortrinnsrett fortelles av variabelen *har mulighet til å utstede OMF*. 21 prosent av undersøkelsens 91 banker har oppgitt at de har mulighet til å utstede obligasjoner med fortrinnsrett. 79 prosent av bankene har oppgitt at de ikke har mulighet til å utstede obligasjoner med fortrinnsrett.

4.1.1 Spesielle forhold ved karakteristikken

Utvalget i studien er på 91 banker, mens bankpopulasjonen (faktisk antall banker) består av 134 banker. Det er store andeler av bankene som har hver enkelt karakteristik. Eksempelvis ser vi at 88 prosent av bankene er sparebanker og 88 prosent bruker standard målemetode. Tilsvarende andeler finner vi for *innføring av Basel II*, *konsern* og *har mulighet til å utstede OMF*. Det er viktig å ha klart for seg at når man har så store andeler av bankene som deler karakteristikker og finanskrisens konsekvenser har rammet banknæringen bredt blir det vanskelig å finne signifikante sammenhenger basert på disse. På bakgrunn av dette og utvalgets begrensede størrelse har vi valgt å benytte oss av et signifikansnivå på 10 prosent.

4.2 Bankenes Lønnsomhet

Tidligere forskning har vist at norske bankers økonomiske resultat fortsatt er ”tilfredsstillende”, og at norske banker så langt har klart seg bedre enn banker i mange andre land (Norges Bank, 2008d). Lønnsomheten er likevel dårligere i 2008 enn i 2007, som følge av økte kredittspreader og kurstap på verdipapirer (Kredittilsynet, 2009d). Bankenes økte finansieringskostnader har i første omgang blitt overført kundene i form av høyere utlånsrenter, samtidig som innskuddsrentene steg noe mindre enn rentene på de andre

finansieringskildene (Norges Bank, 2008a). I vår undersøkelse har vi spurt den enkelte bank om hvordan deres økonomiske resultat utviklet seg i 2008 i forhold til de fem foregående årene, og hvordan de forventer at det økonomiske resultatet skal utvikle seg i 2009, i forhold til 2008. Tilsvarende har vi spurt hvordan utlånstapene har utviklet seg i 2008 og hvordan bankene forventer at de utvikler seg. Resultatene for 2008 presenteres under.

Tabell 4.2 – Bankenes økonomiske resultat og utlånstap, 2008

Variabel	Prosent	N
Økonomisk resultat 2008:		
Forbedret	20.2	18
Uendret	10.1	9
Forverret	69.7	62
Utlånstap 2008:		
Reduserte tap	8.9	8
Uendret	24.4	22
Økte tap	66.7	60

Tabellen viser at nær 20 prosent av bankene vi har spurt svarer at deres økonomiske resultat er forbedret, 10 prosent av bankene har svart at deres økonomiske resultat er uendret, mens i overkant av 70 prosent av bankene svarer at deres økonomiske resultat er forverret i 2008, sammenlignet med de fem foregående år. Størstedelen av bankene opplevde svakere resultater i 2008 enn tidligere år, noe som er konsistent med signaler vi har fått gjennom media og andre kanaler. Vi finner flere årsaker til dette. Flere banker har opplevd store kurstap på verdipapirer som følge av uroen i finansmarkedene. Videre har flere banker opplevd høyere utlånstap i 2008, enn de fem foregående årene. Disse tapene er imidlertid begrenset noe ved at bankene regnskapsmessig har fått tillatelse til å omklassifisere deler av utlånsporteføljen til amortisert kost (se kapittel 2.4). De største tapene kom fra næringseiendom, bygg, varehandel, hotell og restaurant (Norges Bank, 2009e). Finansieringskostnadene har også blitt markant høyere for banker som benytter seg av markedsfinansiering.

Vi har kombinert bankenes karakteristikk med deres svar på spørsmålet om de har opplevd redusert økonomisk resultat i 2008. Dette for å se om banker med enkelte karakteristikk oftere svarer at de har opplevd redusert økonomisk resultat enn banker med andre

karakteristikker. 72 prosent av undersøkelsens sparebanker (57 av 79) svarer at de har opplevd redusert økonomisk resultat i 2008. Til sammenligning svarer halvparten av undersøkelsens forretningsbanker (5 av 10) det samme. Sortert etter størrelse viser det seg at mellomstore banker er de som oftest svarer at de har opplevd reduserte resultater i 2008. Blant de mellomstore bankene er det 72 prosent (13 av 18) som har opplevd reduserte resultater. Andelen små banker som svarer at de har opplevd reduserte resultater er 69 prosent (40 av 58), mens 60 prosent (9 av 15) av de store bankene svarer at de har reduserte økonomiske resultater. Det ser altså ut som om små og mellomstore banker og sparebanker oftere har opplevd reduserte resultater enn store banker og forretningsbanker. Vi bruker Kruskal Wallis-testen og finner at forskjellen mellom andelene ikke er statistisk signifikant.

20 prosent av de spurte bankene hevder at deres økonomiske resultat er forbedret i 2008. En mulig årsak til dette er, som enkelte av bankene har kommentert i svarene sine, at noen sparebanker mottar utbytte fra datterselskaper eid sammen med andre sparebanker året etter det aktuelle driftsåret. Utbyttet vil derfor vise seg på disse bankenes bunnlinje ett år etter året det ble opptjent og utdelt som utbytte i datterselskapet. 2007 var et godt år og et godt utbytte ble følgelig utbetalt. Det synes imidlertid ikke i bankenes regnskap før i 2008. En annen mulighet er at bankene oppfattet spørsmålet uklart. Vi har ikke spesifisert om det er økonomisk resultat før eller etter tap og nedskrivninger på utlånsporteføljen det spørres om. Derfor er det en mulighet for at enkelte av bankene har forstått spørsmålet som ”økonomisk resultat før utlånstap.” For banker som betraktet spørsmålet som økonomisk resultat før tap på utlånsporteføljen vil 2008 kunne fortone seg som et godt år, selv om utlånstapene i samme periode kan ha vært store. Vi vil derfor være litt forsiktig med å trekke bestemte konklusjoner rundt dette funnet. En siste mulighet, som er minst like sannsynlig, er at disse bankene faktisk har drevet bra og dermed har oppnådd et forbedret resultat i 2008.

Tap på utlånsporteføljen er en viktig driver for bankers økonomiske resultat. Ser vi tilbake på tabell 4.2, ser vi at kun et fåtall av undersøkelsens banker (8.9 prosent) opplevd en reduksjon i utlånstap, mens en større andel (24.1 prosent) har opplevd uendrede tap på utlånsporteføljen. Majoriteten av bankene (67 prosent) har opplevd økte tap på utlånsporteføljen i 2008. Utlånstapene for norske banker har de siste årene ligget på et svært lavt nivå (Norges Bank, 2007b-c, 2008a, 2008d). At bankene nå har opplevd økte tap er derfor ventet.

Andelene forretningsbanker og sparebanker som har svart at de har opplevd økte tap på utlånsporteføljen er i stor grad like. 70 prosent av forretningsbankene (7 av 10) svarer at de har opplevd økte utlånstap, mens 66 prosent (52 av 79) sparebanker svarer det samme. Det ser dermed ikke ut til å være noen forskjell på andelen forretningsbanker og sparebanker som har opplevd økte utlånstap. Sorterer vi bankene etter størrelse ser vi derimot større forskjeller i svarene. Av de store bankene svarer 93 prosent (14 av 15) at de har opplevd utlånstap. Blant de mellomstore bankene er det 72 prosent (13 av 18) som svarer at de har opplevd økte utlånstap, mens 57 prosent (33 av 58) av de små bankene svarer det samme. Vi har forsøkt å finne årsaker til hvorfor store banker skal ha opplevd større utlånstap i 2008 enn små og mellomstore banker. Større banker har ofte en høyere andel foretakskunder enn mindre banker. Siden foretakskunder i perioder har høyere misligholdsandeler enn husholdninger virker denne sammenhengen sannsynlig.

Vi ser at det kan ha vært uklarhet knyttet til hvordan bankene skulle tolke spørsmålet om utlånstap i 2008. Vi skiller mellom *regnskapsmessige utlånstap* og *virkelige tap*. Etter regnskapsstandarden IAS 39 "Finansielle instrumenter – innregning og måling" følger det at utlån skal verdsettes til amortisert kost (Kvifte og Madsen, 2009a). Det vil si at utlånet skal verdsettes til instrumentets kost med tillegg for amortisering av over- eller underkurs, direkte kostnader og påløpt rente. Nedskrivninger på utlånsporteføljen skal da bare gjøres når det foreligger "*objektive bevis på at det har inntruffet en eller flere tapsutløsende hendelser etter anskaffelsen av utlånet eller fordringen og denne eller disse tapsutløsende hendelsene har en innvirkning på forventede fremtidige kontantstrømmer som kan måles pålitelig*" (Finansdepartementet, 2004). Slike objektive bevis inkluderer blant annet at en debitor ikke kan betale renter eller avdrag og andre brudd på lånebetingelser og at innvirkningene disse bruddene har på betjeningen av lånet kan måles pålitelig (Finansdepartementet, 2004). Kvifte og Madsen (2009a) påpeker at det kan foreligge verdifall på en utlånsportefølje uten at dette reflekteres i regnskapene, fordi verdifallet ikke er identifisert i forhold til den enkelte debitor. Tapene som banker har klare indikasjoner på at foreligger, uten å ha objektive bevis, kaller vi her *virkelige tap*.

Kvifte og Madsen (2009a) har kommet med eksempler på tilfeller hvor virkelige tap ikke reflekteres i regnskapene. Et av deres eksempler er at dersom en hjørnesteinsbedrift går konkurs og en rekke personer som følge av dette vil bli arbeidsledige, vil den lokale banken

ha klare indikasjoner på at det foreligger tap i utlånsporteføljen, selv om disse ikke er individuelt identifisert. Tilsvarende vil en bank som opererer i et større geografisk område basere tapsavsetningene på historisk erfaringsmateriale for sammenhengen mellom utviklingen i ulike makroøkonomiske størrelser og konstaterte tap. Tolker banken spørsmålet som *regnskapsmessige utlånstap* er det dermed en viss fare for at banken undervurderer tapene i perioden. En kan tenke seg at muligheten er til stede for at latente nedskrivninger akkumuleres og banker dermed får store nedskrivninger ved et senere tidspunkt.

Vi har forsøkt å finne ut om bankene som rapporterer reduserte eller uendrede tap på utlånsporteføljen i 2008 også svarer at de forventer økte tap i 2009. Dette kan i så fall indikere at bankene svarer ut ifra deres regnskapsmessige tap for 2008, og tar høyde for tap de har klare indikasjoner på vil inntreffe, ved å svare at de forventer høyere utlånstap i 2009. Noen slik sammenheng har vi ikke kunnet påvise.

I undersøkelsen spurte vi bankene om deres forventninger for økonomisk resultat og utlånstap i 2009, sammenlignet med 2008. Bankens svar presenteres i tabell 4.3

Tabell 4.3 – Bankenes økonomiske resultat og utlånstap, 2009 (forventet)

Variabel	Prosent	N
Økonomisk resultat 2009:		
Forbedret	57.1	52
Uendret	13.2	12
Forverret	29.7	27
Utlånstap 2009:		
Reduserte tap	12.1	11
Uendret	20.9	19
Økte tap	67.0	61

Fra tabellen kan vi se at majoriteten av banker (57.1 prosent) forventer at det økonomiske resultatet for 2009 vil bli forbedret. De resterende bankene forventer enten at resultatet kommer til å bli uendret (13.2 prosent), eller forverret (29.7 prosent), sett i forhold til det økonomiske resultatet for 2008.

Forretningsbanker svarer i ni av ti tilfeller at de forventer forbedret økonomisk resultat i 2009, sammenlignet med 2008. Færre sparebanker forventer det samme. Andelen

sparebanker som forventer forbedrede resultater i 2009 er 65 prosent. Omtrent halvparten av de store og mellomstore bankene (henholdsvis 47 prosent og 50 prosent) forventer forbedrede resultater i 2009, mens andelen er 62 prosent for de små bankene.

At majoriteten av bankene forventet forbedrede resultater i 2009 kan virke noe overraskende. Konsistent med disse bankenes forventninger viser foreløpige rapporter, at bankene har oppnådd bedre resultater i første kvartal 2009, enn de gjorde i første kvartal 2008 (Kredittilsynet, 2009a). Den positive utviklingen vi har sett så langt i verdipapirmarkedene i år, har fått mye av æren for resultatforbedringen. Spørreundersøkelsen ble gjennomført i perioden fra 2. mars til 3. april. På dette tidspunktet var utsiktene annerledes enn i dag og vi har derfor vanskelig for å tro at bankene kunne "forutse" utviklingen i verdipapirmarkedene. Vi mener derfor at dette ikke er forklaringen til bankenes optimisme. Derimot mener vi at myndighetenes vilje til å sette i gang redningstiltak rettet mot banknæringen har virket positivt på bankenes fremtidsutsikter.

Mange banker svarer likevel at de forventer uendrede eller dårligere økonomiske resultater i 2009 enn de hadde i 2008. Sett opp mot at 2008 var et kriseår for bankene, er dette dystre utsikter. Det er imidlertid gode grunner til at bankene skulle forvente dårligere resultater i 2009. En årsak er knyttet til bankenes innskuddsmargin. Dyrere markedsfinansiering har skjerpet konkurransen om innskuddsmidlene, og innskuddsrentene er presset opp (Norges Bank, 2008a). Styringsrenten fra Norges Bank legger i seg selv også press på innskuddsmarginen da bankene ikke kan sette innskuddsrenten lavere enn null. Lavere innskuddsmargin er igjen med på å redusere bankenes rentenetto, som er et mål på lønnsomheten til bankenes virksomhet.

Majoriteten av bankene forventer høyere utlånstap i 2009 enn de hadde i 2008. Tabell 4.3 viser at et fåtall (12.1 prosent) av undersøkelsens banker har svart at de forventer reduserte eller uendrede (20.9 prosent) tap på utlånsporteføljen i 2009, mens flertallet (67 prosent) av undersøkelsens banker svarer at de forventer økte tap på utlånsporteføljen i 2009. Økte utlånstap er naturlig i en periode med konjunkturtilbakegang. Bankene gikk i 2008 ut av en periode med svært lave tap på utlånsporteføljen. Tapene økte noe i 2008, og forventes å variere i takt med krisen i den norske økonomien. Det vil også kunne forventes et etterslep i regnskapsmessige utlånstap på grunn av IAS 39.

Vi har forsøkt å finne ut om banker med enkelte karakteristikk i større grad enn banker uten disse karakteristikkene forventer økte eller reduserte utlånstap. Vi har ikke klart å finne noen slik sammenheng.

4.3 Bankenes soliditet

Tap i banker og andre finansinstitusjoner vil normalt få større konsekvenser for omgivelsene enn tap som blir båret av andre virksomheter og investorer. Bankene har i undersøkelsen rapportert at de forventer økte utlånstap i 2009, sammenlignet med foregående år (se tabell 4.3). Dette kan gi alvorlige følger, ikke bare for bankene, men også for samfunnet ellers. Årsaken til det er at bankers egenkapital utgjør oftest en svært lav del av deres totale eiendeler. Dersom tapt egenkapital i en bank ikke kan erstattes, må gjelden reduseres med et beløp som er mange ganger større enn det opprinnelige tapet. Denne multiplikatoreffekten kan gi kraftige innstramminger i kredittpraksisen (Norges Bank, 2008a). Salg av verdipapirer for å nedbetale gjeld kan føre til prisnedgang på et bredt spekter av verdipapirer. Videre kan banken forsøke å styrke kjernekapitaldekningen gjennom å redusere utlån. Dette forsterker nedgangen i den økonomiske aktiviteten, noe som fører til en negativ spiral. Hendelsene den siste perioden har vist hvor viktig det er at banker har tilstrekkelig ”buffer” til å tåle tap.

Norske banker er pålagt soliditetskrav av myndighetene. Etter Basel II-rammeverket, som alle norske banker fra og med 2008 er nødt til å følge, er minstekravet til kapitaldekning åtte prosent og kjernekapitaldekning fire prosent (se kapittel 2.3). Det forventes imidlertid at bankene legger seg på et nivå over dette. Gjennom korrespondanse med Norges Bank våren 2009, har vi fått opplyst at sentralbanken regner kjernekapitaldekningen som det mest direkte målet på bankers soliditet. Vi har derfor valgt å la analysen av bankers soliditet ta utgangspunkt i bankenes kjernekapitaldekning. I undersøkelsen ba vi bankene oppgi kjernekapitaldekningen pr. 31.12.2008. Vi valgte dette tidspunktet, siden bankene beregner kjernekapitaldekningen i forbindelse med utarbeidingen av årsrapporter og pilar 3-rapporter. Tabell 4.4 presenterer kjernekapitaldekningen til bankene i undersøkelsen.

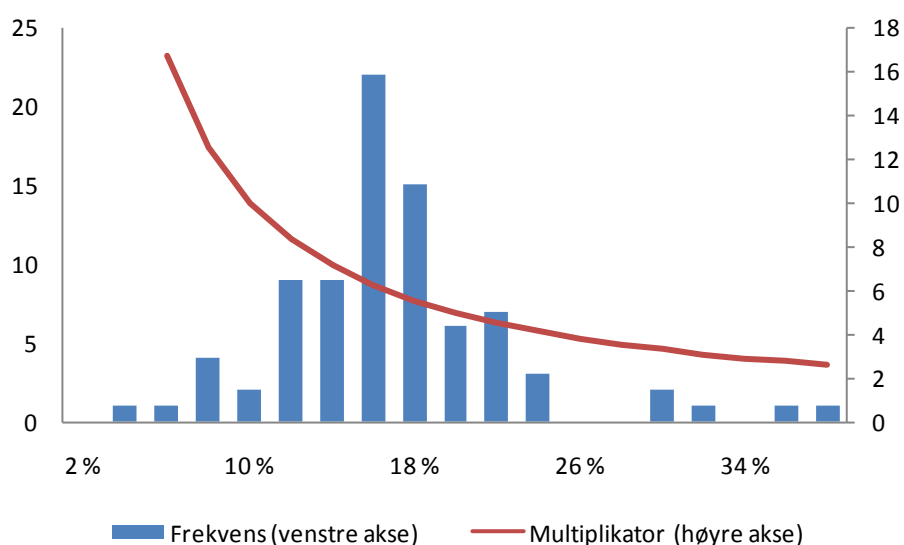
Tabell 4.4 – Bankenes kjernekapitaldekning

Variabel	Gjennomsnitt	Standardavvik	Min.	Max.	N
Kjernekapitaldekning	16.1 %	5.8 %	2.1 %	36.5 %	84

Gjennomsnittlig har bankene i undersøkelsen en kjernekapitaldekning på 16.1 prosent. Beregningen er gjort som et likevektet snitt av alle bankene i undersøkelsen. Vektet etter bankenes forvaltningskapital ville snittet blitt noe lavere. Dette fordi de store bankene i undersøkelsen har lavere kjernekapitaldekning.

Figur 4.1 viser frekvensen av observasjoner av kjernekapitaldekning og utlånsmultiplikatoren.

Figur 4.1 – Bankenes kjernekapitaldekning og utlånsmultiplikator

Som figuren viser, har de fleste bankene kjernekapitaldekning mellom 10 og 25 prosent. Minste registrerte verdi er 2.1 prosent. Denne banken kommenterte selv den lave kjernekapitaldekningen. Banken opplevde et stort tap i 2008 og hadde ny kjernekapital på plass i februar 2009. Neste observasjon er på 6 prosent. Det er tre banker som har en kjernekapital over 30 prosent. Vi legger merke til at det store flertallet av bankene har en kjernekapital på over 10 prosent. Sett opp mot minstekravet for kjernekapitaldekningen på fire prosent, er dette tilfredsstillende. Det må imidlertid legges til at bankenes utlånstap er forventet å øke, slik at enkelte av bankene kan få utfordringer med å holde kjernekapitaldekningen oppe.

Etter finanskrisens utbrudd har risikopremien i markedene økt. Dette sier noe om hvilken soliditet markedene krever for å investere i den enkelte bank. I dag krever markedet en langt

høyere soliditet, og dermed også en langt høyere kjernekapitaldekning, enn de gjorde for noen år siden.

Multiplikatoren vi har fremstilt i figuren er et uttrykk for hvor mye en bank må stramme inn utlånet dersom tapt kjernekapital i banken ikke kan erstattes ved å hente inn ny kapital og banken ønsker å opprettholde samme kjernekapitaldekning. En multiplikator på 5 betyr at banken må redusere utlånet med 5 enheter dersom den har et utlånstap på 1 enhet. Størrelsen på multiplikatoren er beregnet ved å ta den inverse av kjernekapitaldekningen. Forutsetningen for at dette skal gjelde er at beregningsgrunnlaget banken bruker til å beregne kjernekapital (se formel (3) i kapittel 2.3) er lik bruttoulånet. Ved å forutsette at beregningsgrunnlaget er 100 prosent av bruttoulånet forutsetter man at risikovekten er 100 prosent for samtlige motparter (se tabell 2.2 i kapittel 2.3). Med andre ord, betyr dette at banken sitter på mye ”dårlige lån”. Vanligvis vil beregningsgrunnlaget til en bank være mindre enn bruttoulånet. Følgelig vil banken da måtte redusere utlånet med mer enn 5 enheter ved et utlånstap. Multiplikatoren vi har beregnet blir dermed en slags nedre grense for hva den ”virkelige multiplikatoren” er.

Figur 4.1 viser at multiplikatoren er eksponentielt voksende med lavere kjernekapitaldekning. Det betyr at et tap for en bank med lavere kjernekapitaldekning må dekkes inn med en mye høyere reduksjon i utlån enn for en bank med høyere kjernekapitaldekning. En implikasjon av dette er at myndigheters arbeid for å holde en stabil utlånsmengde er mest effektivt når det er rettet mot bankene med lavest kjernekapitaldekning.

Norges Bank (2009e) argumenterer i Finansiell Stabilitet 1/09 for at norske bankers soliditet må styrkes. Sentralbanken mener at endringer i risikovektene i beregningsgrunnlaget, forbundet med overgangen til Basel II, har bidratt til å holde bankenes kjernekapitaldekning oppe, samtidig som egenkapitalandelen er lav i historisk sammenheng. Kapitalmarkedene setter gjennom økte risikopremier vesentlig strengere krav til bankenes kjernekapitaldekning enn de offisielle minstemålene. Videre hevder Norges Bank at økte utlånstap fremover kan forhindre oppbygging av ny kjernekapital og dermed styrking av kjernekapitaldekningen. En måte å styrke bankenes soliditet er å øke kravet til kjernekapitaldekning. Dette vil i så fall måtte gjøres over tid, for ikke å forsterke multiplikatoreffekten (tvinge bankene til

nedbelåning). Kravet til kjernekapitaldekningen er i dag likt for alle banker (minimum fire prosent). En kan tenke seg at minstekravet kunne vært økt til eksempelvis seks, åtte eller ti prosent, avhengig av hva som er nødvendig for finansiell stabilitet i det lange løp. Et spørsmål vi har stilt oss er om det er riktig å stille det samme kjernekapitalkravet til alle banker.

Ved å kombinere relevante karakteristikk med kjernekapitaldekningen til den enkelte bank har vi forsøkt å finne sammenhenger mellom en banks kjernekapitaldekning og dens karakteristikk. I de tilfellene vi har funnet sammenhenger mellom kjernekapitaldekningen og en karakteristikk, har vi drøftet om det kan hevdes at karakteristikken er et uttrykk for svakere soliditet. Vi vil fokusere på *eierstruktur, Basel II målemetode, innføring av Basel II, størrelse og konsern*.

To ekstremverdier er utelatt ved estimeringen av modellen presentert i tabell 4.5. Bankene vi har tatt ut er en stor forretningsbank med kjernekapitaldekning på 22 prosent og en liten forretningsbank med kjernekapitaldekning på 36 prosent. Vi finner signifikante sammenhenger mellom kjernekapitaldekning og variablene *forretningsbank, Basel II målemetode* og om banken er *stor* eller *liten*. En tilsvarende modell med alle observasjoner er lagt ved i appendiks 6.2. I modellen i appendikset er bare *Basel II målemetode* signifikant.

Tabell 4.5 – Dummyvariabler som forklarer forskjeller i kjernekapitaldekning (intervalldata)

Uavhengige variabler	OLS
Forretningsbank ¹ (ja=1)	-3.11** (1.61)
Basel II målemetode ² : IRB- målemetoder (ja=1)	-3.96** (1.68)
Størrelse ³ : Stor	-3.29** (1.72)
Liten	2.17* (1.13)
Baselår: ⁴ 2008	-2.18 (1.14)
Konsern (ja=1) ⁵	0.04 (1.30)
Konstant	17.29
N	78
R2	.367
Justert R2	.314

Note. Koeffisienter utgjør prosentvis forskjell. Standardfeil i parentes

¹ Referansekategori = Sparebank.

² Referansekategori = Standard målemetode.

³ Referansekategori = Mellomstor (10 mrd. > forvaltningskap. > 3 mrd.).

⁴ Referansekategori = 2007.

⁵ Referansekategori = Ikke konsern.

* p < .10 ** p < .05 *** p < .005

Funnene i tabell 4.5 gir empirisk grunnlag for å hevde at det statistisk signifikant sammenheng mellom kjernekapitaldekning og bankers karakteristikk. Som tidligere sagt er kjernekapitaldekningen myndighetenes fremste mål på bankers soliditet. Forklaringsgraden i modellen (R2) er 36.7 prosent, som må kunne sies å være veldig bra for denne typen undersøkelser. Det betyr at vår modell forklarer 36.7 prosent av variasjonen i

kjernekapitaldekningen til bankene i utvalget. Konstanten i modellen forteller oss at referansebanken (når alle dummyvariabler har verdien 0) i modellen har en kjernekapitaldekning på 17.3 prosent.

Tabellen viser at en forretningsbank har 3 prosent lavere kjernekapitaldekning enn en sparebank, alt annet like. Sammenhengen er signifikant. Man kan tenke seg flere grunner til at forretningsbanker oftere har lavere egenkapitalgrad enn sparebanker. For det første drives forretningsbanker, i motsetning til sparebanker, som aksjeselskap og ikke som selveide enheter. Ledelsen blir derfor i større grad utsatt for eksplisitte krav om avkastning på egenkapitalen. Dette kan føre til et press om å betale ut overskuddslikviditet, redusere sin egenkapital og dermed redusere sin kjernekapitaldekning. Sparebanker har ofte sterkere lokal tilhørighet til en bestemt bygd eller by enn forretningsbanker, og har derfor færre insentiver til å vokse geografisk. Vekst beslaglegger dermed mindre kapital hos sparebanker enn hos forretningsbanker.

Vi ser også at banker som bruker IRB-metodene har cirka 4 prosent lavere kjernekapitaldekning enn banker som bruker standardmetoden, alt annet like. IRB-metoden er bygget opp slik at banker kan skreddersy kjernekapitaldekningen til å ta høyde for de risikoene bankene er eksponert for. På denne måten vil banker som benytter seg av IRB-metoden kunne måle sin kredittrisiko mer presist. En kan derfor argumentere for at IRB-banker ikke har behov for en like stor buffer mot risiko for målefeil. At IRB-banker i denne modellen viser seg å ha en lavere kjernekapitaldekning kan derfor være et tegn på ulik måleteknikk.

Videre ser vi at en stor bank har 3 prosent lavere kjernekapitaldekning enn en mellomstor bank, alt annet likt, og er statistisk signifikant på et 5 prosents nivå. I tillegg ser vi at kjernekapitaldekningen for en liten bank er 2 prosent høyere enn hos en mellomstor bank, alt annet likt. Forskjellen er statistisk signifikant på et 10 prosents nivå. Store banker har også ofte en annen eksponering mot risikable eiendeler enn små og mellomstore banker. Ofte skiller de seg ut ved at en større andel av utlånsporteføljen er utlånt til bedrifter og at utlånsporteføljen er mer diversifisert. At store banker har en større andel av utlånsporteføljen utlånt til bedrifter taler for at de bør ha høyere kjernekapitaldekning og i neste omgang høyere kjernekapitaldekning da utlån til ikke-finansielle foretak historisk sett har høyere

andel mislighold enn lån til husholdninger. Kjernekapitaldekningen tar imidlertid hensyn til risikoforskjellen ved lån til foretak i ulike risikoklasser og utlån til husholdninger. Det er dermed vanskelig å hevde at banker som låner ut til ikke-finansielle foretak bør ha høyere kjernekapitaldekning enn banker som låner ut til husholdninger.

Banker som innførte Basel II i 2007 har en høyere kjernekapitaldekning enn banker som innførte Basel II i 2008, alt annet like. Vi hadde ventet at denne sammenhengen hadde motsatt fortegn. Sammenhengen er ikke signifikant.

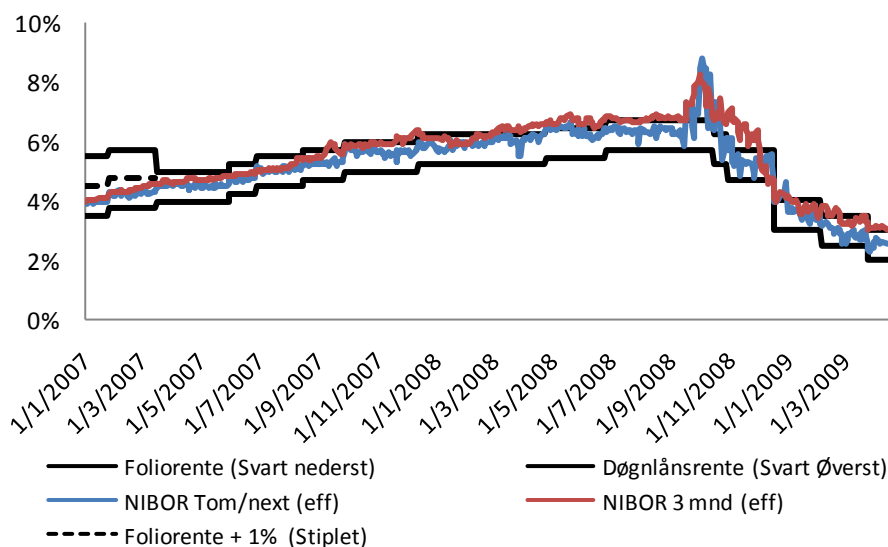
Vi finner ingen sammenheng mellom bankers kjernekapitaldekning og om de er i et konsern med kredittforetak og livsforsikringsselskaper.

Tabellen viser at banker med enkelte karakteristikk har statistisk signifikant lavere kjernekapitaldekning enn andre. Den forteller imidlertid ikke om banker med enkelte egenskaper er mindre solid enn andre banker. Om myndighetene velger å øke kravet til kjernekapitaldekningen bankene er det viktig at de tar hensyn til at bankenes behov for kjernekapitaldekning er forskjellig. En konsekvens av dette er at kjernekapitaldekningskravet også bør være forskjellig for ulike banker.

4.4 Bankenes tilgang på finansiering og folioinnskudd

I Finansiell Stabilitet 01/08 tar Norges Bank (2008a) opp at kostnadene knyttet til bankenes langsiktige finansiering økte kraftig i første halvdel av 2008. Banker begynte derfor i større grad å finansiere seg med kortsiktige lån. I perioder har også den kortsiktige finansieringen vært merkbart dyrere for bankene. Figur 4.2 viser hvordan rentene i det norske pengemarkedet har utviklet seg fra januar 2007 til mai 2009.

Figur 4.2 – Utvalgte norske pengemarkedsrenter (2007 – 2009)

Kilde: Norges Bank (2009f)

Fra september 2007 ligger pengemarkedsrentene nær D-lånsrenten og sommeren 2008 presses pengemarkedsrentene over D-lånsrenten som følge av knapphet på likviditet. Etter Lehman Brothers sin kollaps 15. september, ser vi et hopp i NIBOR-rentene. En av utfordringene ved det norske pengemarkedet er at det blir påvirket av endringer i dollarenten. I korrespondanse med Olav Syrstad i Norges Bank har vi fått bekreftet at økningen i NIBOR-rentene som fulgte i kjølvannet av kollapsen i Lehman Brothers spredte seg til det norske pengemarkedet via dollarenten LIBOR.

4.4.1 Tilgang på finansiering

I vår undersøkelse spurte vi bankene i hvilken grad deres finansiering har blitt forverret eller forbedret i 2008, sett i forhold til de fem foregående år. Tabell 4.6 presenterer bankenes tilgang på finansiering i 2008.

Tabell 4.6 – Bankenes tilgang på finansiering, 2008

Variabel	Prosent	N
Finansiering 2008:		
Forbedret	8.0	7
Uendret	29.5	26
Forverret	62.5	55

Tabellen viser at et flertall av bankene (62.5 prosent) svarer at tilgangen på finansiering i 2008 er forverret. 29.5 prosent svarer at situasjonen er uendret. At situasjonen er forbedret er det 8.0 prosent som svarer. Vi forventet å finne at en stor del av bankene hadde opplevd en forverret finansiering i 2008.

Finansieringskildene til norske banker består i hovedsak av kundeinnskudd og markedsfinansiering. Innskuddene kommer fra bankenes kunder og markedsfinansieringen hentes i det norske pengemarkedet. I de siste årene har norske banker i større grad basert seg på pengemarkedet som finansieringskilde (Norges Bank, 2009c). Høyere grad av markedsfinansiering kan ha gjort banksystemet mer følsomt for svingninger i pengemarkedet. En forskjell mellom markedsfinansiering og innskuddsfinansiering er at lånene i pengemarkedet må refinansieres i sin helhet ved jevne mellomrom. I gode tider byr ikke dette på problemer. I nedgangstider derimot blir refinansiering vanskelig, nettopp fordi markedenes funksjon blir forringet. De store talls lov gjør at innskudd ikke må refinansieres på samme måte, fordi bare en viss andel av kundene ønsker hente ut pengene sine til enhver tid. Denne andelen varierer med sesonger og tilstanden i økonomien, men er predikérbar og det er lite sannsynlig at samtlige kunder vil hente innskuddene sine på samme tid.

Andelene forretningsbanker og sparebanker som har svart at de har opplevd forverret finansiering i 2008 er relativt like. 50 prosent av forretningsbankene (5 av 10) svarer at de har opplevd en forverring i tilgangen på finansiering, mens 62 prosent (49 av 79) av sparebankene svarer det samme. Blant de store bankene, som i større grad finansierer seg i pengemarkedet, forventet vi å finne en høyere andel som svarer at tilgangen på finansiering har blitt forverret i 2008. 73 prosent (11 av 15) av de store bankene har opplevd at finansieringen har blitt forverret. Dette er en høyere andel enn vi finner hos de mellomstore og små bankene. Blant de mellomstore og de små bankene svarer henholdsvis 67 prosent (12 av 18) og 55 prosent (32 av 58) at finansieringen har blitt forverret. Det kan derfor se ut som om en høyere andel av store banker har hatt vanskeligere for å skaffe finansiering i 2008 enn små og mellomstore banker.

Det er hevdet at særlig den langsiktige finansieringen til bankene har vært problematisk gjennom 2008 (Norges Bank, 2008d). Vi delte derfor spørsmålet opp i finansiering på kort og lang sikt. Kort sikt er mindre enn ett år, lang sikt er lengre enn ett år. Tabell 4.7 viser bankenes tilgang på finansiering, delt på kortsiktige og langsiktige kilder for 2008.

Tabell 4.7 – Tilgang på finansiering, kortsiktig og langsiktig, i 2008

Variabel	Prosent	N
Kortsiktig finansiering 2008:		
Forbedret	11.0	9
Uendret	39.0	32
Forverret	50.0	41
Langsiktig finansiering 2008:		
Forbedret	9.2	8
Uendret	29.9	26
Forverret	60.9	53

Note. Skillet mellom kortsiktig og langsiktig finansiering går ved ett år.

Vi ser fra tabellen over at halvparten av bankene svarer at den kortsiktige finansieringen ble forverret i 2008. Det er en mindre andel enn det vi ser for den langsiktige finansieringen. Over 60 prosent svarer at den langsiktige finansieringen har forverret seg. For å teste om forskjellen mellom disse andelene er statistisk signifikant, bruker vi Kruskal Wallis-testen. Testen viser at andelene ikke er signifikant forskjellig fra hverandre.

Tar vi først for oss kortsiktig finansiering, ser vi at en høyere andel av sparebankene har svart at de har opplevd forverret tilgang, enn andelen forretningsbankene som svarer det samme. Av sparebankene svarer 47 prosent (37 av 79) at de har opplevd forverret finansiering, mens andelen er 30 prosent (3 av 10) for forretningsbankene. Vi legger merke til at for både sparebanker og forretningsbanker er det en mindre andel som svarer at de har opplevd forverret tilgang på kortsiktig finansiering enn de som svarer at de har opplevd en forverret tilgang på finansiering totalt. Vi har også sortert bankene etter størrelse, men kunne ikke finne noen forskjell i andelene blant store, mellomstore og små banker.

På spørsmålet om langsiktig finansiering er det like andeler av sparebanker og forretningsbanker som svarer at de har opplevd en forverring. Andelen for begge gruppene er om lag 60 prosent. Vi finner imidlertid store forskjeller når vi sorterer etter størrelse. 80 prosent (12 av 15) av de store bankene har opplevd forverret tilgang på finansiering. Av de mellomstore svarer 67 prosent (12 av 18) at de har opplevd en forverring, mens 50 prosent (29 av 58) av de små bankene har opplevd det samme. Som nevnt, har langsiktig markedsfinansiering vært spesielt dyr i 2008. Store banker henter mer av sin finansiering i pengemarkedet, som kan forklare hvorfor en større andel store banker svarer at de har forverret tilgang på finansiering i 2008.

Vi spurte også om hvordan de forventer at tilgangen på finansiering vil utvikle seg i 2009, sett i forhold til 2008. Tabell 4.8 viser bankenes forventninger til kortsiktig og langsiktig finansiering i 2009.

Tabell 4.8 – Tilgang på finansiering, kortsiktig og langsiktig, forventet 2009

Variabel	Prosent	N
Kortsiktig finansiering 2009:		
Forbedret	43.4	36
Uendret	49.4	41
Forverret	7.2	6
Langsiktig finansiering 2009:		
Forbedret	47.7	42
Uendret	43.2	38
Forverret	9.1	8

Note: Skillet mellom kortsiktig og langsiktig finansiering går ved ett år.

Tabellen over viser at 43 prosent av bankene svarer at de tror tilgangen på kortsiktig finansiering vil bli forbedret i 2009. Resten av bankene forventer ingen forbedring (uendret og forverret). Dette er en stor andel om vi tar hensyn til at 2008 var et tungt år for bankene. Stort sett forventer like mange banker en forbedring i den langsiktige finansieringen i 2009.

4.4.2 Folioinnskudd

Folioinnskuddene kan betraktes som et mål på overskuddslikviditet i det norske banksystemet (Flatner og Tornes, 2002). Vanligvis vil banker som trenger kapital benytte seg av reserveverne sine i Norges Bank før de henter dyr kapital i markedet. I en periode med forverret tilgang på finansiering, er det derfor naturlig å anta at folioinnskuddene skulle være redusert til et lavt nivå. Tall fra Norges Bank (2008f og 2009j) viser imidlertid at folioinnskuddene økte kort etter Lehman Brothers sin konkurs.

Vi spurte bankene om de hadde økt eller redusert folioinnskuddene sine i 2008 og om de planla å øke eller redusere folioinnskuddene i 2009. Bankenes svar er presentert i tabell 4.9.

Tabell 4.9 – Bankenes folioinnskudd for 2008 og 2009 (forventet)

Variabel	Prosent	N
Folioinnskudd 2008:		
Økt	81.2	69
Uendret	16.5	14
Redusert	2.3	2
Folioinnskudd 2009 (forventet):		
Økt	8.4	7
Uendret	51.8	42
Redusert	39.8	33

Fra tabellen ser vi at hele 81.2 prosent av bankene svarer de har økt folioinnskuddene sine i 2008, sammenlignet med de fem foregående år. 16.5 prosent har holdt innskuddene uendret og 2.3 prosent svarer at de har redusert folioinnskuddene sine. I 2009 planlegger nær 40 prosent å redusere innskuddene sine. 8.4 prosent planlegger å øke folioinnskuddene og rundt halvparten prosent planlegger å holde innskuddene uendret.

Når vi ser på spørsmålene om folioinnskudd og tilgangen på finansiering, kan svarene virke motstridende. Isolert sett skulle økte folioinnskudd tyde på at bankene har overskuddslikviditet. På samme tid sier majoriteten av bankene at tilgangen på finansiering har blitt forverret. Det at pengemarkedsrentene ligger over D-lånsrenten og folioinnskuddene har økt kraftig kan tyde på at det er overskuddslikviditet i banksystemet, men at denne likviditeten ikke når bankene som har behov for den. Årsaken til dette kan være at usikkerheten rundt fremtiden og frykten for mislighold gjør bankene lite villige til å risikere å tape mer av kapitalen sin.

Vi finner ingen forskjell i andelene forretningsbanker og sparebanker som har økt folioinnskuddene sine i 2008. Sorterer vi etter størrelse, ser vi at en mindre andel mellomstore banker har økt folioinnskuddene sine i forhold til store og små banker. 61 prosent (11 av 18) av de mellomstore bankene økte folioinnskuddene sine i 2008, mens 80 prosent av både de store og små bankene gjorde det samme.

4.5 Bankpakkene

Myndighetene har kommet med flere tiltak for å motvirke finanskrisens effekt på norsk økonomi. Vår interesse dreier seg om tiltakene overfor bankene, nemlig bankpakke I og II.

4.5.1 Bankpakke I

Tabell 4.10 – Bankenes svar knyttet til bankpakke I

Variabel	Prosent	N
Tilpasningsgrad bankpakke I:		
Godt tilpasset	5.4	5
Ganske godt tilpasset	24.2	22
Noe tilpasset	24.2	22
I liten grad tilpasset	22.0	20
Ikke tilpasset	24.2	22
Benytter F-lån:		
Ja	71.4	65
Nei	27.5	25
Vet ikke	1.1	1
Benytter bytteordning – statskasseveksler:		
Ja	23.1	21
Nei	76.9	70
Vet ikke	0.0	0
Benytter bytteordning – kontanter:		
Ja	22.0	20
Nei	78.0	71
Vet ikke	0.0	0

I tabellen over ser vi i hvilken grad bankene vi spurte føler at bankpakke I var tilpasset dem. Nær 30 prosent av bankene svarer at de mener at bankpakke I var godt tilpasset eller ganske godt tilpasset. 70 prosent av bankene har svart at de oppfatter at tiltakspakken er bare noe, i liten grad eller ikke tilpasset dem. Det er overraskende få banker som mener at bankpakke I var godt eller ganske godt tilpasset dem.

Ved å skille mellom bankene som har svart at bankpakke I er godt eller ganske godt tilpasset (heretter godt tilpasset) og bankene som ikke svarte det, forsøker vi å finne forskjeller mellom disse to gruppene. Andelen sparebanker som svarer at bankpakke I er godt tilpasset

er høyere enn tilsvarende andel for forretningsbanker. 32 prosent (25 av 79) av sparebankene at bankpakken er godt tilpasset. 20 prosent (2 av 10) av forretningsbankene sier det samme. Ved å bruke Kruskal Wallis-testen har vi ikke funnet statistisk grunnlag for at andelen sparebanker er signifikant større enn andelen forretningsbanker. Av de store bankene svarer en større andel at bankpakken er godt tilpasset enn tilsvarende andeler for små og mellomstore banker. 47 prosent (7 av 15) av de store bankene svarer at bankpakke I er godt tilpasset, mens andelene for mellomstore og små banker er henholdsvis 22 prosent (4 av 18) og 28 prosent (16 av 58). Vi har ikke funnet statistisk grunnlag for å hevde at andelen store banker som mener at bankpakke I er godt tilpasset er signifikant større enn andelene mellomstore og små banker som mener det samme.

Majoriteten av bankene (71 prosent) svarer at de har benyttet seg av F-lån med to års løpetid⁶ i forbindelse med bankpakke I. Én bank har ikke rapportert om den har benyttet seg av F-lån og resten av bankene har ikke benyttet F-lån. Av de 69 bankene som svarer de har benyttet seg av F-lån finner vi 12 store banker, 11 mellomstore og 46 små banker. F-lån ble lansert som et alternativ for små banker, og vi hadde derfor ventet at en høyere andel små enn store banker ville benytte seg av ordningen.

En årsak til at så mange banker har benyttet seg av F-lån kan være at ordningen er lett tilgjengelig. Banker er vant til å benytte seg av F-lån også i normale tider, men da med kortere løpetid. Tildelingen av F-lån i bankpakke I foregår på samme måte som F-lån vanligvis blir tildelt. Rammebeløpet hver bank kan bli tildelt er opptil en milliard kroner. En milliard kroner vil i mange tilfeller dekke det meste av likviditetsbehovet til små og mellomstore norske banker.

Andelen banker som har benyttet seg av bytteordningen er betraktelig lavere enn andelen som har benyttet seg av F-lån. Bare 23 prosent av bankene svarer de har byttet OMFer mot statskasseveksler gjennom bytteordningen. Tilsvarende svarer 22 prosent av bankene at de har byttet OMFer mot kontanter gjennom bytteordningen. Flere banker i undersøkelsen påpekte at kontantoppgjør ikke var noen opsjon i *bytteordningen*. Det er korrekt,

⁶ Spørsmålet i undersøkelsen spurte spesifikt om F-lån med løpetid på to år, som ble auksjonert bort 26. november 2008. Dermed utelukker spørsmålet F-lån med tre års løpetid som auksjonert bort 11. februar 2009. Derfor er det urimelig å anta at bankene som har besvart dette spørsmålet har svart på grunnlag av auksjonen 11. februar. Følgelig vil vi tolke svaret i lys av F-lån med to års løpetid.

kontantoppgjør *fra staten* har ikke vært en del av bankpakken. Som vi tok opp i kapittel 2.3, ble kredittforetak inkludert i bytteordningen (Finansdepartementet, 2008e) og dermed åpnet man indirekte for at små banker kan bytte boliglån mot kontanter.

Siden andelene banker som har byttet OMFer mot statspapirer og banker som har byttet OMFer mot kontanter er relativt like har vi sjekket om det er de samme bankene som svart på begge spørsmålene. Ved å kryssjekke svarene, fant vi ut at det bare er 7 banker som svarer at de både har byttet OMFer mot statsobligasjoner og mot kontanter. Det betyr at det er 34 enkeltbanker har byttet OMFer mot statspapirer *eller* kontanter.

Vi har undersøkt om banker av ulik type eller størrelse oftere har benyttet seg av bytteordningen enn andre. Det ser ikke ut til å være noen slike sammenhenger. Like store andeler, om lag 40 prosent, av forretningsbankene og sparebankene har benyttet seg av bytteordningen. For de store, mellomstore og små bankene har henholdsvis 47 prosent (7 av 15), 39 prosent (7 av 18) og 35 prosent (20 av 58) svart at de har deltatt i bytteordningen.

Hensikten med bankpakke I, som sagt i kapittel 2.5, var å øke likviditeten i banknæringen. Et viktig spørsmål er om de som har benyttet seg av bankpakken faktisk har opplevd en forverring tilgang på finansiering. Ved å kryssjekke med svarene vi fikk under finansiering i kapittel 4.4, har vi funnet ut at 76 prosent (26 av 34) av bankene som har deltatt i bytteordningen har opplevd forverret tilgang på finansiering. Det betyr at 24 prosent (8 av 34) av bankene som har deltatt i bytteordningen ikke har opplevd forverret tilgang på finansiering. En mulighet til at disse bankene har benyttet seg av bytteordningen kan være at de forventer forverret tilgang på finansiering i 2009. Undersøkelsen viser at for de fleste av disse bankene er dette ikke tilfellet. Kun 1 av de 8 bankene svarer at den forventer forverret tilgang på finansiering i 2009. Det er altså grunn til å tro at banker som ikke har hatt problemer med finansiering, likevel har benyttet seg av bytteordningen.

En kan spørre seg hvorfor ikke flere av bankene har benyttet bytteordningen. Vi vil diskutere flere mulige forklaringer til det. Det kan være at relativt få banker har hatt og har mulighet til å utstede OMFer. Bare 18 banker i utvalget vårt svarer at de har mulighet til å utstede OMFer (se kapittel 4.1). I kontrast til dette oppgir Finansdepartementet (2008a) at det var fem boligkredittforetak i det norske markedet i oktober 2008. Videre hevder departementet at de fleste bankene har mulighet til å overdra boliglån til heleide eller deleide kredittforetak, men at kapasiteten til å bruke boligutlånsporteføljene på den måten er størst hos de store

bankene (Finansdepartementet, 2008a). Bankene kan ha misforstått spørsmålet vårt og følgelig har flere banker svart at de ikke kan utstede OMFer enn hva som er tilfellet. Vi ønsket å kartlegge hvilke banker som har mulig til å utstede OMFer, både innen sin egen organisasjon eller gjennom kredittforetak. Spørsmålet kan tolkes slik at det spør om banken har mulighet til å utstede OMFer i seg selv og ikke gjennom andre kredittforetak. Basert på datasettet vi har samlet inn, har vi ikke mulighet til å gå dypere inn på dette punktet.

En annen grunn kan være at bare de store og mellomstore bankene har benyttet seg av bytteordningen. Sorterer vi bankene som har vært med i bytteordningen etter størrelse, som vi gjorde over, ser vi at dette ikke stemmer.

En kan spørre seg om det er forhold knyttet til prisingen av bytteordningen som kan forklare det relativt lave antallet banker som har deltatt. Bytteordningen gjør det mulig for bankene å overføre kredittrisiko til staten ved at de bytter relativt usikre OMFer mot sikre statskasseveksler. Et annet trekk ved bytteordningen er at myndighetene er eneste kjøper i transaksjonene. I et fritt marked er det både flere kjøper og flere selgere som sammen konkurrerer frem en markedspris. Myndighetene har uttrykt at bytteordningen skal være markedsmessig priset (Finansdepartementet, 2008a). Hadde byttet vært markedspriset, kunne bankene gjort tilsvarende transaksjoner i markedet og unnlatt å benytte seg av bytteordningen. Siden mange banker benytter bytteordningen, taler det for at prisingen i bytteordningen er gunstigere enn bankene kan oppnå i markedet. Derfor er det lite trolig at dette forklarer det lave antallet banker som har deltatt.

Myndighetenes tilbudsrestriksjoner på statskasseveksler i hver bytteavtale er en annen forklaring på at ikke flere enn 34 banker har deltatt i bytteordningen. Totalt budvolum fra starten av bytteordningen til og med 23. februar⁷ var 83 milliarder norske kroner (Norges Bank, 2008k-n og 2009y-bb). Sammenligner vi det beløpet med beløpet som har fått tildeling, 73 milliarder norske kroner (Norges Bank, 2008k-n og 2009y-bb), ser vi at bud for til sammen 10 milliarder norske kroner ikke har fått tildeling. Av den grunn kan vi konkludere med at det flere banker som har vært interessert i å delta i bytteordningen enn de 34 bankene som har deltatt.

⁷ Siste bytteavtale før spørreundersøkelsen ble startet. Pr 2. juni 2009 har 132 milliarder norske kroner blitt tildelt av totalt budvolum på 169 milliarder (Norges Bank, 2008k-n og 2009y-hh)

4.5.2 Bankpakke II

Bankpakke II ble lansert for å øke utlånsevnen til bankene ved å tilføre banker kjernekapital. Da undersøkelsen ble holdt, var ikke pakkens vilkår klare. Disse ble først offentliggjort i midten av mai, over en måned etter undersøkelsen ble gjennomført.

Tabell 4.11 – Bankenes svar knyttet til bankpakke II

Variabel	Prosent	N
Tilpasningsgrad bankpakke II:		
Godt tilpasset	3.3	3
Ganske godt tilpasset	19.8	18
Noe tilpasset	29.6	27
I liten grad tilpasset	33.0	30
Ikke tilpasset	14.3	13
Søke Statens Finansfond:		
Ja	3.3	3
Nei	37.4	34
Vet ikke	59.3	54

Tabellen viser at 23 prosent av bankene svarte at de mener at bankpakke II var godt eller ganske godt tilpasset (heretter godt tilpasset). 77 prosent av bankene svarer at de synes bankpakke II var bare noe, i liten grad eller ikke tilpasset. En kan spørre seg hvorfor andelen banker som svarer at bankpakke II er godt tilpasset ikke er høyere. Enkeltbanker poengterte at prisingen ikke var klarlagt på tidspunktet de besvarte undersøkelsen. Dette gjorde det vanskelig for bankene å ta stilling til om de synes bankpakke II var godt tilpasset eller ikke. Et annet moment knyttet til denne tiltakspakken var at det også ble inkludert vilkår knyttet til ledelsens lønninger. Et tredje moment kan være at bare et fåtall av bankene kan ha hatt behov for tilskutt kjernekapital da undersøkelsen ble holdt. Det er fullt mulig at situasjonen er en annen i dag ved at utlånstap kan ha materialisert seg etter undersøkelsen ble gjennomført. I Finansiell Stabilitet 1/09 antyder Norges Bank (2009e) at bankene bør øke kjernekapitaldekningen. Dette taler for at behovet for tilskutt kjernekapital har økt siden undersøkelsen ble gjennomført.

Vi har ikke kunnet vise at det er en større andel av forretningsbanker eller sparebanker som har opplevd at bankpakke II er godt tilpasset. Heller ikke sortert etter størrelse finner vi noen forskjell.

Søke Statens Finansfond forteller oss hvor mange banker som planla å søke Statens Finansfond om tilskutt kjernekapital da undersøkelsen ble gjennomført. Beskjedne 3.3 prosent (som tilsvarer 3 banker) svarer ja, 37.4 prosent svarer nei og majoriteten på 59.3 prosent vet ikke.

De bankene som svarer ja er interessante å se nærmere på. Disse har svart at de vil benytte seg av bankpakke II til tross for at vilkårene ikke var klare da undersøkelsen ble holdt. Med kjernekapitaldekning på 11.8, 13.9 og 19.9 prosent kan vi ikke hevde at disse bankene har for lav kjernekapitaldekning. På den annen side kan det være at disse bankene har opplevd utlånstap og andre forhold som vil føre til at kjernekapitaldekningen vil bli redusert. Vi ba om at bankene skulle oppgi kjernekapitaldekningen pr 31.12.2008. Følgelig kan nye forhold ha blitt avdekket da undersøkelsen ble holdt i mars som ikke reflekteres i kjernekapitaldekningen bankene oppgir.

Hvis vi ser nærmere på bankene, finner vi at alle tre av bankene har svart at de enten har opplevd eller forventer noe økte utlånstap. Utover dette svarer en av bankene (heretter bank nr. 1) at økonomisk resultat og tilgang på finansiering har vært uendret eller forbedret og bankens forventninger for 2009 er gjennomgående optimistiske. De to andre bankene (bank nr. 2 og nr. 3) har på sin side opplevd betydelig forverring av det økonomiske resultatet og i tilgangen på finansiering i 2008. Videre oppgir de at langsiktig finansiering har blitt betydelig forverret og kortsiktig finansiering har blitt noe forverret i 2008. Begge bankene forventer at utlånstapene vil bli noe forverret i 2009. Bank nr. 3 synes bankpakke II var ganske godt tilpasset banken, mens bank nr. 1 og nr. 2 synes tiltakspakken var noe tilpasset banken. Vi synes det er spesielt at to av bankene synes tiltakspakken var tilpasset dem i noen grad og likevel er blant de få som har sagt at de vil søke om kapitaltilførsel. Det kan være at disse bankene forventer store utlånstap og dermed føler at de har ikke noe annet valg enn å søke om kapitaltilskudd.

Alle tre bankene bruker standardmetoden for å beregne kapitalkrav basert på kredittrisiko, som ikke er overraskende siden kjernekapitaldekningen er over 10 prosent. Man skulle tro at IRB-bankene, med en gjennomgående lavere kjernekapitaldekning, skulle ha behov for å

søke om kjernekapitaltilførsel først. Svarene fra disse tre bankene underbygger ikke denne påstanden.

4.6 Bankens utlånspraksis

En av banksystemets viktigste oppgaver er å legge til rette for at foretak og husholdninger kan spare, låne og overføre midler på en effektiv og trygg måte. Banker formidler spart kapital til investeringer og bidrar til at aktiviteter som er lønnsomme kan gjennomføres. Dersom tilgangen til betalingsformidling og kreditt blir forstyrret, kan konsekvensene for produksjon og sysselsetting bli alvorlige. Det er en sterk gjensidig avhengighet mellom realøkonomien og det finansielle systemet. Innstramming av kredittpraksis og utlånsvilje i bankene kan få negative virkninger for realøkonomien (Finansdepartementet, 2009c).

I denne delen av utredningen forsøker vi å kartlegge bankenes utlånspraksis overfor husholdninger og ikke-finansielle foretak, både historisk i 2008 og forventningene for 2009.

Vi har også identifisert fire faktorer basert på Finansiell Stabilitet-rapportene utgitt av Norges Bank (2007b-c, 2008a, 2008d) som vi tror vil påvirke bankenes utlånspraksis i 2009 i tillegg til bankpakkene. Faktorene er tilgangen på finansiering, mislighold, bankens kapitaldekning, bankens risikovilje, bankpakke I og bankpakke II. Først tar vi for oss utlånspraksisen, deretter ser vi på faktorene.

Tabell 4.12 presenterer bankenes utlånspraksis ovenfor husholdninger og ikke-finansielle foretak i 2008.

Tabell 4.12 – Bankenes utlånspraksis overfor husholdninger og ikke-finansielle foretak i 2008

Variabel	Prosent	N
Utlånspraksis 2008 – husholdninger:		
Innstramming	48.9	44
Uendret	51.1	46
Økning	0.0	0
Utlånspraksis 2008 – ikke-finansielle foretak:		
Innstramming	69.0	60
Uendret	31.0	27
Økning	0.0	0

Tabellen viser at rundt halvparten av bankene har strammet inn på utlånspraksisen til husholdninger og den andre halvparten har holdt utlånspraksisen uendret. Videre ser vi at hele 69 prosent av bankene svarer de har strammet inn på utlånspraksisen til ikke-finansielle foretak. Resten av bankene, 31 prosent, har svart de ikke har endret på utlånspraksisen.

Det er vesentlig flere banker som har strammet inn på utlånet overfor ikke-finansielle foretak enn for husholdninger. Fra kapittel 2.3 husker vi at godt sikrede boliglån har en risikovekt på 35 prosent, mens foretak med dårligere rating enn AA- har en risikovekt på 50 prosent. Uratede foretak har en risikovekt på 100 prosent. At foretak legger beslag på mer kapital for bankene kan forklare forskjellen i andelene banker som svarer at de har strammet inn til husholdninger og ikke-finansielle foretak. I forbindelse med disse spørsmålene fikk vi flere kommentarer som bekrefter dette. Bankene sier at grunnen til forskjellene blant andelene er at boliglån binder svært lite kapital i forhold til lån til foretak. Disse forskjellene i risikovekter fører til at det er hovedsakelig foretakslån bankene vil ønske å begrense i krisetider. På denne måten begrenser bankene påkjenningene på kjernekapitaldekningen.

En sammenligning av svarene til banker med ulike karakteristikk har ikke gitt noen klare indikasjoner på om enkelte typer banker oftere svarer at de vil stramme inn på utlånet til husholdninger. Sparebanker ser ut til å stramme inn på utlånet i større grad enn forretningsbanker.

Også i forbindelse med utlånspraksisen spurte vi bankene om deres forventninger for 2009. Tabell 4.13 presenterer bankenes svar.

Tabell 4.13 – Bankenes forventninger knyttet til utlånspraksis overfor husholdninger og ikke-finansielle foretak for 2009

Variabel	Prosent	N
Utlånspraksis 2009: husholdninger:		
Innstramming	14.4	13
Uendret	76.7	69
Økning	8.9	8
Utlånspraksis 2009: ikke-finansielle foretak:		
Innstramming	39.8	35
Uendret	53.4	47
Økning	6.8	6

Tabellen viser at bankene ikke forventer å stramme inn utlånet til husholdninger i noen særlig grad i 2009. Den viser også at kun et fåtall av bankene forventer å øke utlånet til husholdninger i året. En større andel, nær 40 prosent, av bankene forventer å stramme inn på utlånet til ikke-finansielle foretak. 53 prosent av bankene vil holde utlånspraksisen uendret, mens et mindretall vil øke utlånet til foretakene i 2009 i forhold til 2008. I likhet med tallene for 2008 ser vi at flere bankene forventer stramme inn for ikke-finansielle foretak enn for husholdninger.

Andelen av banker som forventer å stramme inn på utlånet i 2009 er lavere enn for 2008. Dette er naturlig, siden over halvparten av bankene allerede har strammet inn i 2008. Videre har myndighetene lansert bankpakken som er designet for å hjelpe bankene. Dette kan og være med på å gjøre innstramming i utlånspraksisen mindre aktuelt.

Blant bankene som forventer å øke utlånet til husholdninger i 2009 finner vi 2 store banker, 1 liten bank og 5 små banker. Ingen forretningsbanker forventer å øke utlånet i 2009, mens 8 sparebanker forventer å øke utlånet overfor husholdninger. Blant bankene som forventer å øke utlånspraksisen overfor ikke-finansielle foretak finner vi 1 stor bank, ingen mellomstore og 5 små banker. Alle de 6 bankene som planlegger å øke utlånspraksisen overfor ikke-finansielle foretak er sparebanker.

Som nevnt tidligere har vi bedt bankene evaluere i hvilken grad de tror seks faktorer vil påvirke utlånspraksisen for 2009. Disse faktorene er bankens risikovilje, bankens kjernekapitaldekning, mislighold, fundingsituasjon (tilgang på finansiering), bankpakke I og bankpakke II. Tabell 4.14 gir en oversikt over bankenes forventninger knyttet til disse seks faktorene.

Tabell 4.14 – Bankenes forventninger til hvordan de fire faktorene kjernekapitaldekning, fundingsituasjon, risikovilje og mislighold vil påvirke utlånspraksisen over for husholdninger og ikke-finansielle foretak i 2009

Variabel	Prosent	N
Kjernekapitaldekning:		
Innstramming	28.6	26
Uendret	68.1	62
Økning	3.3	3
Fundingsituasjon:		
Innstramming	34.4	31
Uendret	53.3	48
Økning	12.2	11
Risikovilje:		
Innstramming	45.1	41
Uendret	53.8	49
Økning	1.1	1
Mislighold:		
Innstramming	57.1	52
Uendret	41.8	38
Økning	1.1	1

Tabellen viser at mange bankene forventer at de fire faktorene vil ha en negativ innflytelse på utlånspraksisen. Dette er naturlig, fordi i krisetid kan hver av disse faktorene redusere bankenes evne eller vilje til å opprettholde utlånsnivået.

Fundingsituasjon og kjernekapitaldekning er de to faktorene som færrest bankene tror vil føre til en innstramming i utlånspraksis i 2009. En kan spørre seg hvorfor færre banker svarer at de tror disse faktorene vil føre til innstramminger, sammenlignet med risikovilje og mislighold. Rentene i pengemarkedet har falt mye siden toppen etter Lehman Brothers kollaps. Videre hadde bankene stort sett høy kjernekapitaldekning pr. 31.12.08. Videre var bankpakke I veletablert og bankpakke II lagt frem da bankene besvarte undersøkelsen vår. Myndighetenes grep for å hjelpe bankene med fundingsituasjonen og nivået på kjernekapitaldekningen kan ha bidratt til at bankene ikke ser disse to faktorene som de største utfordringene lenger.

29 prosent av bankene svarer at de tror tilstanden til kjernekapitaldekningen vil føre til en innstramming i utlånspraksisen. Vi benytter kjernekapitaldekningen bankene oppga til å se om disse bankene har en lavere kjernekapitaldekning enn de bankene som ikke tror kjernekapitaldekningen vil føre til en innstramming i utlånspraksisen. Bankene som forventer å stramme inn i utlånspraksisen på bakgrunn av kjernekapitaldekningen har en gjennomsnittelig kjernekapitaldekning på 13.3 prosent. De som ikke tror på innstramming har 17.2 prosent. Vi tester om denne forskjellen er signifikant forskjellig fra null ved hjelp av en enveis ANOVA-test. Nullhypotesen er at differansen mellom 17.2 prosent og 13.3 prosent er lik null. Alternativhypotesen er at differansen er større enn null. Differansen er signifikant på et 0.5 prosents nivå og vi forkaster nullhypotesen. Det er statistisk grunnlag for å si at bankene som ikke forventer å stramme inn i utlånspraksisen på bakgrunn av kjernekapitaldekningen har høyere kjernekapitaldekning i snitt enn de bankene som svarer at de forventer å stramme inn i utlånspraksisen.

Sorterer vi etter karakteristikkene som vi har brukt tidligere, ser vi at det er en større andel forretningsbanker enn sparebanker som forventer å måtte stramme inn i utlånspraksisen som følge av kjernekapitaldekningen. 50 prosent (5 av 10) av forretningsbankene svarer de forventer å stramme inn, mens bare 25 prosent (20 av 79) av sparebankene svarer det samme. Denne forskjellen kan ha bakgrunn i at forretningsbanker har lavere kjernekapitaldekning enn sparebanker, som vi viste i kapittel 4.3. Blant bankene som forventer å stramme inn, er det ingen forskjell om vi sorterer etter størrelse.

Fundingsituasjonen er viktig for utlånspraksisen. Ved høye renter vil rentemarginen bli redusert og utlånet mindre lønnsomt. Dette diskuterte vi i kapittel 4.2 og 4.4. Flere banker poengterte i spørreundersøkelsen at dette var hovedproblemet knyttet til den forverrede tilgangen på finansiering i 2008. 34 prosent av bankene forventer at de må stramme inn i utlånspraksisen som følge av fundingsituasjonen.

Andelen sparebanker som forventer å stramme inn i utlånspraksisen som følge av fundingsituasjonen er nær dobbelt så stor som andelen forretningsbanker. 37 prosent (29 av 79) av sparebankene svarer de forventer å stramme inn. Av forretningsbankene svarer 20 prosent (2 av 10) det samme. I forhold til store og mellomstore banker er det en mindre andel små banker forventer å stramme inn i utlånspraksisen. 40 prosent (6 av 15) av de store og 50

prosent (9 av 18) av de mellomstore bankene svarer at de forventer å stramme inn som følge av fundingsituasjonen. Bare 28 prosent (16 av 58) av de små bankene svarer det samme.

En større andel av bankene som svarer at de forventer å stramme inn i utlånspraksisen i 2009 som følge av fundingsituasjonen har opplevd en forverring i finansieringen i 2008. Av bankene som forventer å stramme inn på bakgrunn av denne faktoren, har 81 prosent (25 av 31) opplevd en forverring i finansieringen i 2008, mens 50 prosent (30 av 60) av bankene som ikke forventer å stramme inn har opplevd det samme. Denne forverringen har hovedsakelig vist seg i tilgangen på den langsiktige finansieringen.

Frykt for økte tap kan føre til at banker legger opp til en mer restriktiv utlånspolitikk enn tidligere. Dette kan forklare at 41 banker mener at deres risikovilje vil føre til innstramming. En kan spørre seg om dette er et resultat av for offensiv utlånspraksis tidligere. Det har vært eksempler på dette i media i løpet av vinteren vi har lagt bak oss. På den annen side kan responsen på dette spørsmålet gjenspeile at banker er rammet i forskjellig grad av finanskrisen og at enkelte banker må stramme inn kraftigere enn andre.

En større andel forretningsbanker svarer at de forventer risikoviljen deres vil fordre en innstramming i utlånspraksisen enn andelen sparebanker som svarer det samme. Av forretningsbankene svarer 60 prosent (6 av 10) nettopp dette, mens tilsvarende andel for sparebankene er 44 prosent (35 av 79). Sorterer vi etter størrelse, ser vi at en større andel store banker forventer at risikoviljen deres vil føre til en innstramming enn for mellomstore og små banker. De store bankenes andel som svarer de vil stramme inn er 60 prosent (9 av 15), mens andelene for de mellomstore og små bankene er henholdsvis 44 prosent (8 av 18) og 41 prosent (24 av 58).

Den faktoren som flest banker svarer at de tror vil føre til en innstramming i utlånet er mislighold. De siste årene har lånekunders mislighold vært særdeles lavt (Norges Bank, 2008a og 2008d). I en tid som vi nå er inne i, er det derfor naturlig at misligholdet vil øke. En følge av økt mislighold for banker er reduserte inntekter. 52 av bankene svarer at de tror mislighold vil føre til en innstramming i utlånspraksisen.

Andelene forretningsbanker eller sparebanker som svarer at de forventer å stramme inn i utlånet på grunn av mislighold er forholdsvis like. 59 prosent (47 av 79) av sparebankene svarer at de forventer å stramme inn, mens blant forretningsbankene er det 50 prosent (5 av

10) som svarer det samme. Heller ingen av andelene for de store, mellomstore og små bankene skiller seg ut. Av de store bankene svarer 53 prosent (8 av 15) at de forventer å stramme inn. 61 prosent (11 av 18) av de mellomstore bankene og 57 prosent av (33 av 58) de små bankene svarer det samme.

Tabell 4.15 viser bankenes forventninger til hvordan bankpakke I og bankpakke II vil påvirke utlånspraksisen i 2009.

Tabell 4.15 – Bankenes forventninger til hvordan bankpakke I og bankpakke II vil påvirke utlånspraksisen over for husholdninger og ikke-finansielle foretak i 2009

Variabel	Prosent	N
Bankpakke I:		
Innstramming	1.3	1
Uendret	70.9	56
Økning	27.8	22
Bankpakke II:		
Innstramming	2.5	2
Uendret	65.8	52
Økning	31.7	25

En årsak til at andelen for bankpakke I ikke er større kan være at myndighetene har en øvre grense for tildeling for hver bytteavtale. Videre kan en tenke seg at de bankene som har byttet OMF mot statskasseveksler har svart at de tror bankpakke I vil føre til en økning i utlånet. Det viser seg imidlertid at over halvparten av de 34 bankene som svarte de hadde deltatt i bytteordningen har svart at de tror bankpakke I ikke vil føre til noen endring i utlånspraksisen. Videre betyr dette at det er banker som ikke har deltatt i bytteordningen som svarer at de tror tiltakspakken vil føre til økning i utlånet. Dette kan være et tegn på at bytteordningen også hjelper banker som ikke deltar.

Andelene forretningsbanker og sparebanker som forventer at bankpakke I vil føre til økt utlån er relativt like. 20 prosent (2 av 10) av forretningsbankene og 25 prosent (20 av 79) av sparebankene er av denne oppfatningen. Det er imidlertid en større andel store banker som forventer at bankpakke I vil ha en positiv effekt på utlånet enn andelene for både mellomstore og små banker. Blant de mellomstore og små bankene er det knappe 20 prosent

som forventer at bankpakke I vil bidra til en økning i utlånet. De store skiller seg ut ved at over halvparten, 53 prosent (8 av 15), svarer det samme.

At bare 30 prosent av bankene svarer at de tror bankpakke II vil bidra til en mindre restriktiv utlånspraksis kan forklares ved at behovene for tilskutt kjernekapital ikke hadde meldt seg da vi gjennomførte undersøkelsen. Den siste måneden har imidlertid Norges Bank påpekt at norske banker har behov for å styrke soliditeten i tiden fremover (Norges Bank, 2009e). Videre var ikke vilkårene for bankpakke II klare da vi gjennomførte undersøkelsen i mars måned. Dette har trolig påvirket bankenes svar knyttet til pakkens innvirkning på utlånspraksisen. Av de 25 bankene som svarer de tror at bankpakke II vil føre til en økning i utlånspraksisen har 20 banker svart at de ikke er sikre på om de skal søke om Statens Finansfond. Dette gjør at vi ikke kan stole på responsen knyttet til denne faktoren.

Det er ingen forskjell i andelene forretningsbanker og sparebanker som tror at bankpakke II vil føre til økt utlån. Skiller vi bankene etter størrelse, svarer en større andel mellomstore banker enn store og små banker at de tror pakken vil ha en positiv effekt på utlånet. 47 prosent (7 av 15) og 33 prosent (19 av 58) svarer av henholdsvis store og små banker tror bankpakke II vil føre til en økning i utlånet, mens 61 prosent (11 av 18) av de mellomstore bankene tror det samme.

5 Oppsummering og konklusjon

Målet med utredningen er å øke kunnskapen om finanskrisens påvirkning på de norske bankene, og å finne ut i hvilken grad bankene forventet at bankpakkene ville påvirke dem på kort sikt. Arbeidet med utredningen har vært omfattende. Utredningen er i hovedsak basert på en spørreundersøkelse gjennomført ved 91 av Norges 134 spare- og forretningsbanker. Hovedtemaene vi tok for oss i undersøkelsen er bankenes lønnsomhet, soliditet, tilgang på finansiering, oppfattelse av bankpakkene og utlånspraksis.

Vi vil her presentere våre viktigste funn og besvare problemstillingen ”Hvordan har finanskrisen rammet norske banker og i hvilken grad forventes bankpakkene å ha innvirkning på bankene på kort sikt?” Videre vil vi gi råd til videre forskning.

5.1 Hovedfunn

Majoriteten av norske banker har opplevd redusert lønnsomhet i 2008. Tap på verdipapirer, dyrere finansiering og økt tap på utlånsporteføljen er viktige årsaker til det. Nye muligheter til å vurdere utlån til amortisert kost kan ha bidratt til å holde bankenes utlånstap nede.

Bankenes kjernekapitaldekningen var pr. 31.12.08 god, selv om spredningen var høy. Basert på bankene i utvalget, så vi at forretningsbanker, IRB-banker og store banker har lavere kjernekapitaldekning enn banker som ikke har disse karakteristikkene. Forventninger om økte tap på utlånsporteføljen og høyere markedskrav til soliditet taler for at mange banker må øke sin kjernekapitaldekning i tiden som kommer.

Flertallet av undersøkelsens banker svarer at tilgangen på finansiering har blitt forverret i 2008. En høyere andel av bankene svarer at tilgangen på langsiktig finansiering er blitt foreverret enn andelen som svarer at kortsiktig finansiering er forverret.

Under en tredjedel av bankene synes bankpakke I og II var godt eller ganske godt tilpasset. Vilkårene til bankpakke II ikke var klare da undersøkelsen ble gjennomført.

Halvparten av bankene har strammet inn i utlånspraksisen overfor husholdninger i 2008. Mer enn to tredjedeler av bankene strammet inn overfor ikke-finansielle foretak i 2008.

Bakgrunnen for at flere banker strammet inn utlånspraksisen ovenfor foretak er høyere krav til kjernekapitaldekning for foretakslån. Flesteparten av bankene svarer at de vil holde utlånspraksisen uendret i 2009, men det er likevel mange banker som også forventer å stramme inn på utlånspraksisen.

Halvparten av bankene forventer at mislighold og bankens risikovilje vil føre til en innstramming i utlånspraksisen i 2009. En tredjedel av bankene svarer at fundingsituasjon og kjernekapitaldekning vil gi en innstramming. Flertallet av bankene forventer at utlånspraksisen vil forbli uendret som følge av bankpakkene, og et fåtall forventer at pakkene vil føre til økt utlån.

Konklusjonen på utredningen er at majoriteten av undersøkelsens banker har blitt rammet av finanskrisen. Hovedsakelig har dette skjedd som følge av økte utlånstap og ved at prisen på finansiering har steget. Bankpakke I har tilført bankene likviditet gjennom F-lån og bytteordningen. Bankpakke II har ikke startet tilføring av kjernekapital pr. 15. juni 2009. Et fåtall av bankene forventer at bankpakkene vil føre til en økning i utlånet i 2009.

5.2 Videre forskning

Mye av informasjonen vi har samlet inn i denne oppgaven finnes også i bankenes årsrapporter. En interessant studie kunne tatt for seg tidligere årsrapporter for å se hvorvidt egenskaper blant bankene for noen år tilbake kunne forklare bankenes tilstand i dag.

Andre forskningsområder kan være bytteordningen. Datatilgangen har hindret oss i å komme helt til bunns av de faktiske vilkårene. utfordringen ligger i å sammenligne hva bankene må gi fra seg med det de fordelene de får i forbindelse med bytteordningen.

Regelverket rundt kapitaldekningen og kjernekapitaldekningen er et høyaktuelt tema. Vi tror mye resurser vil bli brukt på å frembringe et nytt regelverk i tiden som kommer. Spesielt på hva ”optimale” minimumskrav til kjernekapitaldekningen gitt bankers egenskaper er. Norges Bank har allerede antydnet at et nytt regelverk vil være ønskelig når finanskrisen er over.

Litteraturliste

Referansene til Norges Bank inneholder ikke direktelenker. Bakgrunnen for det er at direktelenker til pdf-dokumenter hos Norges Bank ikke fungerer skikkelig. For å omgå dette problemet oppgir vi lenker til sider som har lenker til dokumentene vi har referert til.

Almklov, G. (2006), *Utviklingstrekk i kredittmarkedet – nye utlånstyper og omfanget av fastrentelån i Norge*, Penger og Kreditt 3-2006, Norges Bank.
http://www.norges-bank.no/templates/report_49635.aspx

Bank of England (2008), *Financial Stability Report – October 2008*,
<http://www.bankofengland.co.uk/publications/fsr/2008/fsrfull0810.pdf>

Bank of International Settlements (BIS) (1998), *International Convergence of Capital Measurement and Capital Structure*.
<http://www.bis.org/publ/bcbsc111.pdf?noframes=1> [Lest 13.03.2009]

Bank of International Settlements (BIS) (2006), *Basel II: International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards: A Revised Framework - Comprehensive Version*,
<http://www.bis.org/publ/bcbs128.pdf?noframes=1>

Brunnermeier, Markus K. (2008), *Deciphering the Liquidity and Credit Crunch 2007 – 2008*, Journal of Economic Perspectives – Volume 23, Number 1,
http://www.princeton.edu/~markus/research/papers/liquidity_credit_crunch.pdf

Economist, The (2005a), *The danger of a global house-price collapse*,
http://www.economist.com/opinion/displaystory.cfm?story_id=E1_QDSJQVR

Economist, The (2005b), *The global housing boom*,
http://www.economist.com/displaystory.cfm?story_id=4079027

Finansdepartementet (1961), *Sparebankloven § 1*,
<http://www.lovdatab.no/all/nl-19610524-001.html>

Finansdepartementet (1990), *Forskrift om beregning av ansvarlig kapital*,
<http://www.lovdatab.no/cgi-wift/ldles?doc=/sf/sf/sf-19900601-0435.html>

Finansdepartementet (2004), *Forskrift om regnskapsføring av utlån*,
<http://www.lovdatab.no/cgi-wift/ldles?doc=/sf/sf/sf-20041221-1740.html>

Finansdepartementet, (2006a), *Odeltingsproposisjon nr. 66 (Ot.prp. nr. 66) (2005 – 2006)*,
http://www.regjeringen.no/Rpub/OTP/20052006/066/PDFS/OTP200520060066000DDDPD_FS.pdf

Finansdepartementet, (2006b), *Kapitalkravsforskriften*,
<http://www.lovdatab.no/cgi-wift/ldles?doc=/sf/sf/sf-20061214-1506.html>

Finansdepartementet, (2008a), *Stortingsproposisjon nr. 5 (St.prp. nr. 5) (2008 – 2009)*, <http://www.regjeringen.no/pages/2118469/PDFS/STP200820090005000DDDPDFS.pdf>

Finansdepartementet, (2008b), *Nye tiltak for å bedre bankenes likviditet og muligheter for finansiering*, Pressemelding, <http://www.regjeringen.no/nb/dep/fin/presSESenter/pressemeldinger/2008/nye-tiltak.html?id=532110>

Finansdepartementet, (2008c), *Endringer i internasjonale regler for regnskapsføring av finansielle instrumenter*, pressemelding, <http://www.regjeringen.no/nb/dep/fin/aktuelt/nyheter/2008/endringer-i-internasjonale-regler-for-re.html?id=532717>

Finansdepartementet, (2008d), *Forskrift om endring i forskrift om gjennomføring av EØS-regler om vedtatte internasjonale regnskapsstandarder*, pressemelding http://www.regjeringen.no/nb/dep/fin/dok/lover_regler/forskrifter/2008/forskrift-16-oktober-2008-om-endring-i-f.html?id=532721

Finansdepartementet (2008e), *Justering av bytteordningen*, pressemelding, <http://www.regjeringen.no/nb/dep/fin/presSESenter/pressemeldinger/2008/justering-av-bytteordningen.html?id=537685>

Finansdepartementet, (2009a), *Regjeringen presenterer tiltak for å sikre kreditttilførselen til foretak og husholdninger*, Pressemelding, <http://www.regjeringen.no/nb/dep/fin/presSESenter/pressemeldinger/2009/regjeringen-presenterer-tiltak-for-a-sik.html?id=545070>

Finansdepartementet, (2009b), *Statens Finansfond - Kjernekapital til bankene*, pressemelding, <http://www.regjeringen.no/nb/dep/fin/presSESenter/pressemeldinger/2009/statens-finansfond-kjernekapital-til-ba.html?id=545247>

Finansdepartementet, (2009c), *Odeltingsproposisjon nr. 35 (Ot.prp. nr. 35) (2008 – 2009)*, <http://www.regjeringen.no/pages/2151648/PDFS/OTP200820090035000DDDPDFS.pdf>

Finansdepartementet, (2009d), *Stortingsproposisjon nr. 40 (St.prp. nr. 40) (2008 – 2009)*, <http://www.regjeringen.no/pages/2151649/PDFS/STP200820090040000DDDPDFS.pdf>

Finansdepartementet, (2009e), *Ord og uttrykk brukt i Regjeringens kredittpakke - F*, udatert <http://www.regjeringen.no/nb/dep/fin/tema/finansmarkedene/finansuro/regjeringens-kredittpakke/a-til-a-om-kredittpakken/stikkordsliste-a-til-a-f.html?id=545232>

Finansdepartementet, (2009f), *Ord og uttrykk brukt i Regjeringens kredittpakke - P*, udatert <http://www.regjeringen.no/nb/dep/fin/tema/finansmarkedene/finansuro/regjeringens-kredittpakke/a-til-a-om-kredittpakken/stikkordsliste-a-til-a-p.html?id=545239>

Flatner, Alexander og Preben H. Tornes (2002), *Bankenes likviditet og Norges Banks likviditetsstyring / Banksystemets likviditet*, Norges Bank,
http://www.norges-bank.no/templates/article_51234.aspx
(klikk på lenken *banksystemets likviditet* på høyre side)

Gieve, John (2008a), *Learning from the financial crisis* (Tale), Bank of England
<http://www.bankofengland.co.uk/publications/speeches/2008/speech367.pdf>

International Accounting Standards Board (IASB), (2008), *IASB amendments permit reclassification of financial instruments*, pressemelding,
<http://www.iasb.org/News/Press+Releases/IASB+amendments+permit+reclassification+of+financial+instruments.htm>

International Monetary Fund (IMF) (2009a), *Initial lessons of the crisis*,
<http://www.imf.org/external/np/pp/eng/2009/020609.pdf>

International Monetary Fund Data Mapper (2009b),
<http://www.imf.org/external/datamapper/index.php?db=BOP>

Johannesen, Asbjørn, Per Arne Tuft og Line Kristoffersen, (2004), *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode*, Abstrakt Forlag.

Keller, Gerald og Brian Warrack, (2003), *Statistics for management and economics*, 6. utgave 2003, Thomson Learning.

Kredittilsynet (2008), *Konkurransen i bankmarkedet*,
http://www.kredittilsynet.no/archive/stab_pdf/01/05/24042019.pdf

Kredittilsynet (2009a), *Nedgang i vekst i utlån og press i bankenes underliggende inntjening*, pressemelding,
<http://www.kredittilsynet.no/no/Artikkelarkiv/Pressemeldinger/2009/2-kvartal/Nedgang-i-vekst-i-utlan-og-press-pa-bankenes-underliggende-inntjening/>

Kredittilsynet (2009b), *Kredittilsynets rolle ved tildeling av midler fra Statens Finansfond*, Pressemelding,
<http://www.kredittilsynet.no/no/Artikkelarkiv/Pressemeldinger/2009/2-kvartal/Kredittilsynets-rolle-ved-tildeling-av-midler-fra-Statens-finansfond/>

Kredittilsynet (2009c), *Tilstanden i finansmarkedet*,
<http://kredittilsynet.no/Global/Venstremeny/Om%20Kredittilsynet/Tilstanden%20i%20finansmarkedet/Tilstandsrapport%202008.pdf>

Kredittilsynet (2009d), *Årsmelding 2008*,
<http://kredittilsynet.no/Global/Venstremeny/Om%20Kredittilsynet/%c3%85rsmelding/%c3%85rsmelding%202008.pdf>

Kredittilsynet (2009e), *Endringer i forskrift om årsregnskap m.m. for banker, finansieringsforetak og morselskap for slike (årsregnskapsforskriften)*, rundskriv

<http://www.kredittilsynet.no/no/Artikkelarkiv/Rundskriv/2009/1-kvartal/Endringer-i-forskrift-om-arsregnskap-mm-for-banker-finansieringsforetak-og-morselskap-for-slike-arsregnskapsforskriften/>

Kvifte, Steinar S. og Robert Madsen (2009a), *Regnskapet som finanskriseforsterker – amortisert kost*, Praktisk økonomi & finans, nr. 1/2009.

Kvifte, Steinar S. og Robert Madsen (2009b), *Regnskapet som finanskriseforsterker – verdibasert regnskapsføring*, Praktisk økonomi & finans, nr. 1/2009.

Langbraaten, Nina og Håvard Thorstad (1998), *Det norske pengemarkedet*, Penger og Kreditt 2/98 (s. 262 - 272), Norges Bank.

http://www.norges-bank.no/templates/report_46709.aspx

Direktelink: <http://www.norges-bank.no/upload/import/pengepolitikk/pengeemarkedet.pdf>

Milne, Alistair og A Elizabeth Whalley, (1998), *Bank Capital and Risk-Taking*, Bank of England,

<http://www.bankofengland.co.uk/publications/workingpapers/wp90.pdf>

Mordal, Tove L. (1989), *Som man spør får man svar*, S. Hammerstads Boktrykkeri, Oslo.

Norges Bank (2004), *Kapittel 7 – Prisstabilitet*, Norges Bank Skrifteserie Nr. 34

http://www.norges-bank.no/templates/article_51253.aspx

Norges Bank (2006), *Hva betyr Basel II for bankenes kapitaldekning?*, Finansiell Stabilitet 2/2006 ,

http://www.norges-bank.no/templates/report_58871.aspx

Norges Bank (2007a), *Styringsrenten*,

http://www.norges-bank.no/templates/article_12135.aspx

Norges Bank (2007b), *Finansiell stabilitet 1/07*, rapport

http://www.norges-bank.no/templates/report_66336.aspx

Norges Bank (2007c), *Finansiell stabilitet 2/07*, rapport

http://www.norges-bank.no/templates/report_67727.aspx

Norges Bank, (2008a), *Finansiell Stabilitet 1/08*, rapport

http://www.norges-bank.no/templates/report_69636.aspx

Norges Bank, (2008b), *Midlertidige endringer i retningslinjene for pantssettelse av verdipapirer som sikkerhet for lån i Norges Bank*, Rundskriv nr. 3/6. oktober 2008.

http://www.norges-bank.no/templates/article_72259.aspx

Norges Bank (2008c), *Resultat fra auksjon av F-lån med to års løpetid 26. november 2008*,

http://www.norges-bank.no/templates/article_72944.aspx

Norges Bank (2008d), *Finansiell Stabilitet 2/08*, rapport

http://www.norges-bank.no/templates/report_73073.aspx

Norges Bank (2008e), *Norges Banks utlånsundersøkelse 4. Kvartal 2008*,

http://www.norges-bank.no/templates/report_73303.aspx

Norges Bank (2008f), *Likviditetsstyring 2008, tabeller for daglig oversikt for hver måned i året*, udatert

http://www.norges-bank.no/templates/article_73168.aspx

(tabeller fra 2008-01 til 2008-12)

Norges Bank (2009a), *Forslag til endring i forskrift om bankers adgang til lån og innskudd i Norges Bank mv. 16. januar 2009*, offentlig brev

http://www.norges-bank.no/templates/article_73293.aspx

Norges Bank (2009b), *Resultat fra auksjon av F-lån med tre års løpetid 11. februar 2009*,

http://www.norges-bank.no/templates/article_73457.aspx

Norges Bank (2009c), *Økonomiske Perspektiver*, Norges Banks representantskapsmøte torsdag 12. februar 2009.

http://www.norges-bank.no/templates/article_73464.aspx

Norges Bank, (2009d), *Ordningen med bytte av statspapirer mot obligasjoner med fortrinnsrett*, rundskriv Nr. 8/26. mai 2009

http://www.norges-bank.no/templates/article_74078.aspx

Norges Bank, (2009e), *Finansiell stabilitet 1/09*, rapport

http://www.norges-bank.no/templates/report_74069.aspx

Norges Bank, (2009f), *NIBOR og Statskassevekselrenter*, rentedata

http://www.norges-bank.no/templates/article_41607.aspx

http://www.norges-bank.no/webdav/stat/no/renter/renter_daglig_ukoplet.xls

Norges Bank, (2009g), *Om Finansiell Stabilitet*, udatert

http://www.norges-bank.no/templates/article_11708.aspx

Norges Bank (2009h), *Ord og Uttrykk - Hollandsk auksjon*, udatert

http://www.norges-bank.no/templates/article_11598.aspx#H

Norges Bank (2009i), *Nasjonale helligdager*, udatert

http://www.norges-bank.no/templates/article_67630.aspx

Norges Bank (2009j), *Likviditetsstyring januar til mai 2009, tabeller for daglig oversikt*, udatert

http://www.norges-bank.no/templates/article_51234.aspx

(tabeller fra 2009-01 til 2009-05)

Norges Bank, (2009k), *Statskasseveksler og IMM-datoer*, udatert
http://www.norges-bank.no/templates/article_12286.aspx

Norges Bank, (2009l), *F-lån*, udatert
http://www.norges-bank.no/templates/article_68354.aspx

Norges Bank, (2009m), *Norske pengemarkedsrente - Statskasseveksler*, udatert
http://www.norges-bank.no/templates/article_55484.aspx

OECD (2008), *OECD Economic Outlook*, Volume 2008/2
<http://massetto.sourceoecd.org/vl=4132318/cl=20/nw=1/rpsv/ij/oecdjournals/04745574/v2008n2/s1/p11>

Ramm, C. (2004) *Nye internasjonale rammevilkår for bankene, Basel II, konsekvenser for kundene og verdpapir – markedet*. DnB NOR Tilgjengelig fra:
http://www.dnbnor.no/portalfont/nedlast/no/bedrift/kurs_seminar/christian_ramm_dnbnor_markets.pdf

Sjåberg, J. I. (2007) *Kapitaldekningsregelverket – En oversikt og en oppdatering*, Kredittilsynet Tilgjengelig fra:
http://www.Kredittilsynet.no/archive/markedsavd_pdf/01/05/Hst20036.ppt

Sparebankforeningen, (2009), *Sparebankbladet - utgave 4*, Artikkelen ”Sparebankenes regnskapstall for 2008” av Direktør Per Harald Meland, Bankenes sikringsfond Revisjonskontoret. Biblioteket ved NHH har denne utgaven tilgjengelig.

Statistisk Sentralbyrå (SSB), (2009a), *Kapittel 2 – Konjunkturtendensene i Norge*, Økonomiske analyser 1/2009,
<http://www.ssb.no/emner/08/05/10/oa/200901/norsk-ok.pdf>

Statistisk Sentralbyrå (SSB), (2009b) *Kapittel 9 – Husholdningene*, Økonomiske analyser 1/2009,
<http://www.ssb.no/emner/08/05/10/oa/200901/09hushold.pdf>

Statistisk Sentralbyrå (SSB) (2009c), *Internasjonal finanskriser – fra uro til krise*,
<http://www.ssb.no/forskning/artikler/2009/3/1236011117.84.html>

Woolridge, Jeffrey (2008), *Introductory Econometrics, a modern approach*, 4. Utgave 2008. Cengage Learning.

Aamo, Bjørn Skogstad (2005). *Nye Kapitaldekningsregler: Hovedtrekk*, Kredittilsynet. Direktelink til manuskript:
<http://www.kredittilsynet.no/archive/attachments/01/10/Skogs004.doc>
Direktelink til plansjer:
<http://www.kredittilsynet.no/archive/attachments/01/10/Skogs005.ppt>

Aamo, Bjørn Skogstad (2006), *Ikke særnorske kapitalkrav*, Debattinnlegg i Dagens Næringsliv 27. September 2006, Kredittilsynet

Spesifikke kildereferanser til anbudsinnbydelser og resultater av hollandsk auksjoner i bytteordningen i 2008 og 2009.

Norges Bank (2008g), *Revidert anbudsinnbydelse 19. november 2008*,
http://www.norges-bank.no/templates/article_72910.aspx

Norges Bank (2008h), *Anbudsinnbydelse 26. november 2008*,
http://www.norges-bank.no/templates/article_72942.aspx

Norges Bank (2008i), *Anbudsinnbydelse 3. desember 2008*,
http://www.norges-bank.no/templates/article_73078.aspx

Norges Bank (2008j), *Anbudsinnbydelse 10. desember 2008*,
http://www.norges-bank.no/templates/article_73087.aspx

Norges Bank (2009n), *Anbudsinnbydelse 21. januar 2009*,
http://www.norges-bank.no/templates/article_73277.aspx

Norges Bank (2009o), *Anbudsinnbydelse 7. januar 2009*,
http://www.norges-bank.no/templates/article_73179.aspx

Norges Bank (2009p), *Anbudsinnbydelse 4. februar 2009*,
http://www.norges-bank.no/templates/article_73408.aspx

Norges Bank (2009q), *Anbudsinnbydelse 18. februar 2009*,
http://www.norges-bank.no/templates/article_73492.aspx

Norges Bank (2009r), *Anbudsinnbydelse 4. mars 2009*,
http://www.norges-bank.no/templates/article_73560.aspx

Norges Bank (2009s), *Anbudsinnbydelse 11. mars 2009*,
http://www.norges-bank.no/templates/article_73594.aspx

Norges Bank (2009t), *Anbudsinnbydelse 27. mars 2009*,
http://www.norges-bank.no/templates/article_73734.aspx

Norges Bank (2009u), *Anbudsinnbydelse 15. april 2009*,
http://www.norges-bank.no/templates/article_73786.aspx

Norges Bank (2009v), *Anbudsinnbydelse, 29. april 2009*,
http://www.norges-bank.no/templates/article_73833.aspx

Norges Bank (2009w), *Anbudsinnbydelse 13. mai 2009*,
http://www.norges-bank.no/templates/article_74008.aspx

Norges Bank (2009x), *Anbudsinnbydelse 26. mai 2009*,
http://www.norges-bank.no/templates/article_74075.aspx

Norges Bank (2008k), *Resultat av hollandsk auksjon i bytteordningen 24. november 2008*,
http://www.norges-bank.no/templates/article_72930.aspx

Norges Bank (2008l), *Resultat av hollandsk auksjon i bytteordningen 1. desember 2008*,
http://www.norges-bank.no/templates/article_73065.aspx

Norges Bank (2008m), *Resultat av hollandsk auksjon i bytteordningen 8. desember 2008*,
http://www.norges-bank.no/templates/article_73080.aspx

Norges Bank (2008n), *Resultat av hollandsk auksjon i bytteordningen 15. desember 2008*,
http://www.norges-bank.no/templates/article_73105.aspx

Norges Bank (2009y), *Resultat av hollandsk auksjon i bytteordningen 12. januar 2009*,
http://www.norges-bank.no/templates/article_73221.aspx

Norges Bank (2009z), *Resultat av hollandsk auksjon i bytteordningen 26. januar 2009*,
http://www.norges-bank.no/templates/article_73299.aspx

Norges Bank (2009aa), *Avlysning av auksjon i bytteordningen 9. februar 2009*,
http://www.norges-bank.no/templates/article_73444.aspx

Norges Bank (2009bb), *Resultat av hollandsk auksjon i bytteordningen 23. februar 2009*,
http://www.norges-bank.no/templates/article_73500.aspx

Norges Bank (2009cc), *Resultat av hollandsk auksjon i bytteordningen 9. mars 2009*,
http://www.norges-bank.no/templates/article_73575.aspx

Norges Bank (2009dd), *Resultat av hollandsk auksjon i bytteordningen 16. mars 2009*,
http://www.norges-bank.no/templates/article_73633.aspx

Norges Bank (2009ee), *Resultat av hollandsk auksjon i bytteordningen 1. april 2009*,
http://www.norges-bank.no/templates/article_73758.aspx

Norges Bank (2009ff), *Resultat av hollandsk auksjon i bytteordningen 20. april 2009*,
http://www.norges-bank.no/templates/article_73804.aspx

Norges Bank (2009gg), *Resultat av hollandsk auksjon i bytteordningen 4. mai 2009*,
http://www.norges-bank.no/templates/article_73963.aspx

Norges Bank (2009hh), *Resultat av hollandsk auksjon i bytteordningen 18. mai 2009*,
http://www.norges-bank.no/templates/article_74039.aspx

Norges Bank (2009ii), *Resultat av hollandsk auksjon i bytteordningen 2. juni 2009*,
http://www.norges-bank.no/templates/article_74094.aspx

6 Appendiks

6.1 Spørreundersøkelsen

Introduksjonsside

Hei!

Takk for at du har sagt deg villig til å delta i denne spørreundersøkelsen. Undersøkelsen er anonym og består av 31 spørsmål. Det er viktig for oss at du leser all informasjon og spørsmålene nøye før du svarer.

Du vil også finne et frivillig kommentarfelt på slutten av hver side. I kommentarfeltet kan du kommentere spørsmål eller utdype svar.

Merk også at dersom du avbryter undersøkelsen før du har fullført den blir ingenting lagret. Vi ber derfor om at du fullfører undersøkelsen når du har begynt. Estimert tidsbruk er 15 minutter.

Bankens Lønnsomhet

Spørsmål 1

I hvilken grad er din banks økonomiske resultat forbedret/forverret i **2008**, sett i forhold til resultatene **de fem foregående år**?

Betydelig forbedret	Noe forbedret	Verken forbedret eller forverret	Noe forverret	Betydelig forverret	Ikke relevant
5 (5.49 %)	13 (14.29 %)	9 (9.89 %)	39 (42.86 %)	23 (25.27 %)	2 (2.2 %)

Spørsmål 2

I hvilken grad forventer du at din banks økonomiske resultat for **2009** vil bli forbedret/forverret, sett i forhold til resultatet for **2008**?

Betydelig forbedret	Noe forbedret	Verken forbedret eller forverret	Noe forverret	Betydelig forverret	Ikke relevant
14 (5.49 %)	38 (14.29 %)	12 (9.89 %)	27 (42.86 %)	0 (25.27 %)	0 (2.2 %)

Spørsmål 3

I hvilken grad har din bank opplevd reduserte/økta tap på utlånsporteføljen i **2008**, sett i forhold til de **fem foregående år**?

Betydelig forbedret	Noe forbedret	Verken forbedret eller forverret	Noe forverret	Betydelig forverret	Ikke relevant
1 (1.1 %)	7 (7.7 %)	22 (24.2 %)	44 (48.4 %)	16 (17.6 %)	1 (1,1 %)

Spørsmål 4

I hvilken grad forventer du at din bank vil oppleve reduserte/økta tap på utlånsporteføljen i **2009**, sett i forhold til tap på utlånsporteføljen i **2008**?

Betydelig forbedret	Noe forbedret	Verken forbedret eller forverret	Noe forverret	Betydelig forverret	Ikke relevant
1 (1.1 %)	10 (11.0 %)	19 (20.9 %)	55 (60.4 %)	6 (6.6 %)	0 (0.0 %)

Kommentarfelt

Bankens Kapitaltilgang

Spørsmål 5

I hvilken grad er din banks tilgang på finansiering forbedret/forverret i **2008**, sett i forhold til tilgangen **de fem foregående år**?

Betydelig forbedret	Noe forbedret	Verken forbedret eller forverret	Noe forverret	Betydelig forverret	Ikke relevant
1 (1.1 %)	6 (6.59 %)	26 (28.6 %)	35 (38.5 %)	20 (22.0 %)	3 (3.3 %)

Spørsmål 6

I hvilken grad ble din banks tilgang til **kortsiktig** finansiering (løpetid kortere enn 1 år) forbedret/forverret i **2008**, sett i forhold til **de fem foregående år**?

Betydelig forbedret	Noe forbedret	Verken forbedret eller forverret	Noe forverret	Betydelig forverret	Ikke relevant
3 (3.3 %)	6 (6.6 %)	32 (35.2 %)	35 (38.5 %)	6 (6.6 %)	9 (9.9 %)

Spørsmål 7

I hvilken grad forventer du at din banks tilgang til **kortsiktig** finansiering (løpetid kortere enn 1 år) kommer til å bli forbedret/forverret i **2009**, sett i forhold til **2008**?

Betydelig forbedret	Noe forbedret	Verken forbedret eller forverret	Noe forverret	Betydelig forverret	Ikke relevant
2 (2.2 %)	34 (37.4 %)	41 (45.1 %)	4 (4.4 %)	2 (2.2 %)	8 (8.8 %)

Spørsmål 8

I hvilken grad ble din banks tilgang til **langsiktig** finansiering (løpetid lengre enn 1 år) forbedret/forverret i **2008**, sett i forhold til **de fem foregående år**?

Betydelig forbedret	Noe forbedret	Verken forbedret eller forverret	Noe forverret	Betydelig forverret	Ikke relevant
1 (1.1 %)	7 (7.7 %)	26 (28.6 %)	30 (33.0 %)	23 (25.27 %)	4 (4.4 %)

Spørsmål 9

I hvilken grad forventer du at din banks tilgang til **langsiktig** finansiering (løpetid lengre enn 1 år) kommer til å bli forbedret/forverret i **2009**, sett i forhold til **2008**?

Betydelig forbedret	Noe forbedret	Verken forbedret eller forverret	Noe forverret	Betydelig forverret	Ikke relevant
5 (5.5 %)	37 (40.7 %)	38 (41.8 %)	7 (7.7 %)	1 (1.1 %)	3 (3.3 %)

Spørsmål 10

I hvilken grad har din bank økt/reduisert sine folioinnskudd i Norges Bank i løpet av **2008**, sett i forhold til **de fem foregående år**?

Betydelig økte innskudd	Noe økte innskudd	Uendret	Noe reduserte innskudd	Betydelig reduserte innskudd	Ikke relevant
34 (37.4 %)	35 (38.5 %)	14 (15.4 %)	2 (2.2 %)	0 (0.0 %)	6 (6.6 %)

Spørsmål 11

I hvilken grad planlegger din bank å øke/reduere sine folioinnskudd i Norges Bank i løpet av **2009**, sett i forhold til **2008**?

Betydelig økte innskudd	Noe økte innskudd	Uendret	Noe reduserte innskudd	Betydelig reduserte innskudd	Ikke relevant
4 (4.4 %)	3 (3.3 %)	43 (47.3 %)	28 (30.8 %)	5 (5.5 %)	8 (8.8 %)

Kommentarfelt

Krisepakker**Spørsmål 12**

I hvilken grad oppfattet du at **bankpakke I** var tilpasset din bank? (Bankpakke I ble lansert 12.10.2008 og omfattet bytteordningen av statspapirer mot obligasjoner med fortrinnsrett og F-lån med 2 års løpetid.)

Godt tilpasset	Ganske godt tilpasset	Noe tilpasset	I liten grad tilpasset	Ikke tilpasset
5 (5.5 %)	22 (24.2 %)	22 (24.2 %)	20 (22.0 %)	22 (24.2 %)

Spørsmål 13

Har din bank byttet obligasjoner med fortrinnsrett (OMF) mot **statspapirer** gjennom et boligkredittforetak?

Ja	Nei	Vet ikke
21 (23.1 %)	70 (76.9 %)	0 (0.0 %)

Spørsmål 14

Har din bank byttet obligasjoner med fortrinnsrett (OMF) mot **kontanter** gjennom et boligkredittforetak?

Ja	Nei	Vet ikke
20 (22.0 %)	71 (78.0 %)	0 (0.0 %)

Spørsmål 15

Har din bank benyttet seg av ordningen for F-lån med 2 års løpetid som er en del av bankpakke I?

Ja	Nei	Vet ikke
65 (71.4 %)	25 (27.5 %)	1 (1.1 %)

Spørsmål 16

I hvilken grad oppfattet du at **bankpakke II** var tilpasset din bank? (Bankpakke II ble lansert 08.02.2009 og åpnet for kapitaltilførsel i form av hybridkapital fra Statens Finansfond.)

Godt tilpasset	Ganske godt tilpasset	Noe tilpasset	I liten grad tilpasset	Ikke tilpasset
3 (3.3 %)	18 (19.8 %)	27 (29.7 %)	30 (33.0 %)	13 (14.3 %)

Spørsmål 17

Vil din bank søke kapitaltilførsel fra Statens Finansfond?

Ja	Nei	Vet ikke
3 (3.3 %)	34 (37.4 %)	54 (59.3 %)

Spørsmål 18

Hva er de viktigste grunnene til at banken vil søke/ikke vil søke om kapitaltilførsel fra Statens Finansfond? (*Bankene svarte i fritekst*)

Kommentarfelt

Basel**Spørsmål 19**

Når begynte din bank å rapportere etter Basel II?

2007	2008	2009	Begynner i 2010	Vet ikke
13 (14.3 %)	75 (82.4 %)	0 (0.0 %)	1 (1.1 %)	2 (2.2 %)

Spørsmål 20

Hvilken målemetode benytter din bank for beregning av kredittrisiko?

Standard Målemetode	Grunnleggende interne målemetoder	Avanserte interne målemetoder	En kombinasjon av standard målemetoder og grunnleggende og avanserte interne målemetoder	Bruker fortsatt Basel I	Vet ikke
76 (83.5 %)	4 (4.4 %)	1 (1.1 %)	5 (5.5 %)	2 (2.2 %)	3 (3.3 %)

Spørsmål 21

Hva er din banks **kjernekapitaldekning** i prosent pr 31.12.2008 etter målemetoden du oppgav i forrige spørsmål?

Gjennomsnitt	Standardavvik	Minste målte verdi	Største målte verdi	N
16.1 %	5.8 %	2.1 %	36.5 %	84

Kommentarfelt

Bankens Utlånspraksis

Spørsmål 22

I hvilken grad har din bank endret utlånspraksisen ovenfor husholdninger og ikke-finansielle foretak i **2008**, sammenlignet med de **fem foregående år**? (Har det blitt lettere eller vanskeligere å få lån)?

	Betydelig innstramming	Noe innstramming	Ingen endring	Noe lettere å få lån	Betydelig lettere å få lån	Ikke relevant
Husholdninger	1 (1.1 %)	43 (47.3 %)	46 (50.6 %)	0 (0.0 %)	0 (0.0 %)	1 (1.1 %)
Ikke-finansielle foretak	4 (4.4 %)	56 (61.5 %)	27 (29.7 %)	0 (0.0 %)	0 (0.0 %)	4 (4.4 %)

Spørsmål 23

I hvilken grad forventer du at din bank vil endre utlånspraksisen ovenfor husholdninger og ikke-finansielle foretak i **2009**, sammenlignet med **2008**? (Vil det bli lettere eller vanskeligere å få lån)?

	Betydelig innstramming	Noe innstramming	Ingen endring	Noe lettere å få lån	Betydelig lettere å få lån	Ikke relevant
Husholdninger	0 (0.0 %)	13 (14.3 %)	68 (75.8 %)	7 (7.7 %)	1 (1.1 %)	1 (1.1 %)
Ikke-finansielle foretak	4 (4.4 %)	31 (34.1 %)	47 (51.7 %)	6 (6.6 %)	0 (0.0 %)	0 (0.0 %)

Spørsmål 24

I hvilken grad forventer du at følgende faktorer vil påvirke utlånspraksisen ovenfor husholdninger og ikke-finansielle foretak i din bank i **2009**? (Gjør de det vanskeligere eller lettere å få lån?)

	Betydelig innstramming	Noe innstramming	Ingen endring	Noe lettere å få lån	Betydelig lettere å få lån	Ikke relevant
Makroøkonomiske utsikter	1 (1.1 %)	48 (52.8 %)	39 (42.9 %)	3 (3.3 %)	0 (0.0 %)	0 (0.0 %)
Bankens Risikovilje	2 (2.2 %)	39 (42.9 %)	49 (53.9 %)	1 (1.1 %)	0 (0.0 %)	0 (0.0 %)
Bankens Kjernekapitaldekning	2 (2.2 %)	24 (26.4 %)	62 (68.1 %)	3 (3.3 %)	0 (0.0 %)	0 (0.0 %)
Fundingsituasjon	6 (6.6 %)	25 (27.5 %)	48 (52.8 %)	10 (11 %)	1 (1.1 %)	1 (1.1 %)
Mislighold	5 (5.5 %)	47 (51.7 %)	38 (41.8 %)	0 (0.0 %)	1 (1.1 %)	0 (0.0 %)
Bankpakke I	0 (0.0 %)	1 (1.1 %)	56 (61.5 %)	21 (23.1 %)	1 (1.1 %)	12 (13.2 %)
Bankpakke II	0 (0.0 %)	2 (2.2 %)	52 (57.1 %)	25 (27.5 %)	0 (0.0 %)	12 (13.2 %)

Bankkarakteristikk**Spørsmål 25**

Hvor mye forvaltningskapital hadde din bank ved årsslutt 2008?

Mer enn 50 milliarder	Mellom 10 og 50 milliarder	Melom 3 og 10 milliarder	Mindre enn 3 milliarder
3 (3.3 %)	12 (13.2 %)	18 (19.8 %)	58 (63.7 %)

Spørsmål 26

Hvilken kategori faller din bank innunder?

Sparebank	Forretningsbank	Annet (Utenlandske filialer)
79 (86.8 %)	10 (11.0 %)	2 (2.2 %)

Spørsmål 27

Inngår din bank i et konsern med andre kredittforetak, finansieringsselskaper eller livsforsikringsselskaper?

Ja	Nei	Vet ikke
18 (19.8 %)	73 (80.2 %)	0 (0.0 %)

Spørsmål 28

Har din bank mulighet for å utstede obligasjoner med fortrinnsrett (OMF)?

Ja	Nei	Vet ikke
18	67	6
(19.8 %)	(73.6 %)	(6.6 %)

Kommentarfelt

Spørreundersøkelsen er ferdig!

Tusen takk for at du tok deg tid til å delta i denne undersøkelsen.

6.2 Regresjon med alle observasjoner

Tabellen nedenfor viser regresjonen i kapittel 4.3 med alle observasjoner inkludert.

Uavhengige variabler	OLS
Forretningsbank ¹ (ja=1)	-.36 (1.80)
Basel II målemetode ² : IRB- målemetoder (ja=1)	-4.83** (2.02)
Størrelse ³ :	
Stor	-2.67 (1.97)
Liten	2.26 (1.37)
Baselår: ⁴ 2008	-1.63 (1.68)
Konsern (ja=1) ⁵	-1.01 (1.54)
Konstant	16.96
N	80
R2	.262
Justert R2	.202

Note. Koeffisienter utgjør prosentvis forskjell. Standardfeil i parentes

¹ Referansekategori = Sparebank.

² Referansekategori = Standard målemetode.

³ Referansekategori = Mellomstor. (10 mrd. > forvaltningskap. > 3 mrd.)

⁴ Referansekategori = 2007.

⁵ Referansekategori = Ikke konsern.

* p < .10 ** p < .05 *** p < .005